

DOMIN SVET

LETNIK 39. V LJUBLJANI 15. AVGUSTA 1926. ŠTEVILKA 6.

IVAN GROHAR: SV. CIRIL IN METOD.

OSMERO PESMI.

(Idila.)

IVAN PREGELJ.

7. Vesela ekloga.

FVnesta Vis InCepIt ReDeMptorIs No-
strI ProCessio. Locopoli, die 3. Mar-
tij.« Oče gvardijan Agatangelus je
odložil pero in stopil k oknu, ki je bilo od-
prto na samostanski vrt. Vonj mlade zemlje
in prvih vijolic je puhtel kvišku, izsa samo-
stanskega vrta pa je zaudarjalo zoprno po

olju in barvah. Tam zadaj je bila namreč
pristava loškega meščana Kosena. Bratov-
ščina presvetega Telesa Kristusovega jo je
bila porabila za delavnico. Že nekaj dni so
se tu trudili vsi domači mizarji, podobarji
in slikarji, da pripravijo potrebno orodje za
slovesni obhod na veliki petek. Izmed očetov
kapucinov, ki so prevzeli pokroviteljstvo pri
tej procesiji, je bil določil oče provincijal
za reditelja očeta Serafina. Bratovščina mu
je izplačala za ta trud po navadi devet goldi-
narjev za tobak, oče gvardijan Agatangelus
ga je oprostil za ves postni čas matutina in
kora. Oče Serafin se sicer te samostanske
olajšave ni poslužil. Verjel je, da njegovo
delo pri procesiji ni težje mimo onega, ki ga
je predstojništvo naložilo očetu gvardijanu,
ki naj bi vestno sestavil poročilo, kako, kje,
kdaj in s kolikim uspehom se je pripravil,
izvršil in dopolnil pobožni obhod.

»Funesta visu incept Redemptoris nostri
processio,« je ponovil oče Agatangelus na
glas, kar je bil pravkar zapisal. Kakor da
zbira besede, je nato strmél skozi okno.
Obrvi nad očmi so se mu sršile, ni bil dobre
volje.

»Sitnosti,« je zamrmral, »pa le čemu! Za
božjo čast seveda! Za burko pač in je res,
da bi se sam gospod Kristus smejeti moral,
če bi prišel poslušat, kako bodo pačili po
loško in žabniško Njegovo sveto besedo.«

Očetu Agatangelu loška govorica ni bila
nevšečna, saj ga je živo opominjala njegove
lastne, ki je bila tolminska. Tudi pobožni
obhod meščanske bratovščine mu je bil prav
tako pri srcu kakor vsem drugim očetom v
samostanu. Sitno mu je bilo le to, da je
provincijal zahteval natančnega poročila:
»Kako, kje, kdaj in s kolikim duševnim in
blagovnim uspehom?«

»Sitnosti,« je zamrmral redovnik še en-
krat, potem pa mu je ugasnila v lepem
moškem obličju nejevolja in se je odločno
obrnil nazaj k mizi in začel pisati. Zapisal
je, kako so se zglasili pri njem v ponedeljek
po prvi postni nedelji trije Ločani, kot od-
borniki bratovščine presvetega Telesa in
želeli, da bi kakor doslej častiti očetje kapu-

cini prevzeli vodstvo pri procesiji. Po uveljavljenem sklepu v bratovščinski seji so plačali vnaprej petdeset goldinarjev zl. vr. ali 59 gl. 15 kr. deželnega denarja za popravilo in nabavo obhodnega orodja, nosil, odrov, slik, križev, banderc, obleke za igralce in opreme za konje, pa še vsega, česar bi trebalo. Poročal je dalje, da je prevzel oče Serafin rediteljstvo kot magister processionis in z veliko spretnostjo osnoval načrt za obhod, izbral potrebne igralce, razdelil vloge, sporočil vsem sosednim faram, naj skrbijo, da se najdejo pripravnih ljudi, ki bi pri obhodu nosili zlate podobe in odre z alegorijami in nastopili kot jezdec, vojaki in biriški hlapci. »Laudo eum,« je hvalil očeta Serafina, »vse, kar je počel, je prav storil, onera tulerat, olajšav glede kora, matutina in priboljška se pa ni poslužil...«

Tisti trenutek je nekdo potrkal očetu gvardijanu na vrata.

»Vstopi, v božjem imenu!« je kliknil redovnik.

Vrata se še niso odprla.

»Tak odpri, saj ne tiščim,« je viknil oče Agatangelus živeje in se dvignil. V sobo predenj je stopil tedaj visokorastel, neroden mladenič in se plaho poklonil, vrteč svoje širokokrajno pokrivalo v rokah. Dobra volja se je zrcalila redovniku na obrazu.

»Lovrčev Janez, lej, ti si? Kaj pa bi rad?« je vprašal vedro, z rahlo zasmehljivim pomilovanjem. »Nesrečni Longinus brez sulice! Kam pa meniš še gnati v vis? Kaj pa je? Ali je mati zbolela? Ne! Kaj pa gledaš oplašeno? Govori, nu, teslo! Ali si se zopet z Debelakovim Matijo sprijel, pa ti je, neroda, spet kosti pretresel? Prav si naredil, da te je, nu! Naj ti le leze v zelnik pri Plavčevi Mariji! Tak, eden, dva in tri! Ali si ob glas prišel?«

Visoki fant je odločno zmajal z glavo. Nato je dejal neposredno, sunkoma, tako, da je bilo čuti, kako silno se je bil premagal, preden se je pri svoji plahi prirodi odločil, da pride in vstopi pri očetu gvardijanu. Ob ustnah mu je hotelo podrhtevati kakor na jok, ves zardel je bil in težke rosne kaplje so mu stale na čelu.

»Saj vem, da je vse prav, kar Bog stori,« je bruhal iz sebe, »in da je moralo tako priti, ker bi sicer odrečjenja ne bilo. Pa naj ga oče Serafin le sami igrajo, Judeža prekletega, amen, jaz nikoli; in se bom že na Ljubniku

skril, če bo treba, da me našli ne bojo, in Judež nisem in ne bom, amen pa hudičeva smojka.«

Sam svojih besed se je ustrašil mladenič. Oče gvardijan je odstopil za korak, ga premeril od nog do glave, stopil ostro tik predenj in mu dvignil svoje roke na visoke rame.

»Kaaj, kaaj, kaaj?« je zategnil. »Hudičeva smojka, si dejal? Pa tu v moji celici? Pa pred mano? Apage, lovač, ven!«

Sunil je kar vznak dolgega fanta, da je nemilo odletel v vrata in jih trpko stresel v podbojih in rožancih.

»Ven!« je ponovil redovnik in se z dvignjeno roko zopet bližal presenečenemu fantu, ki je zdajci pobledel, zdrknil na kolena in hlipal jokaje za besedo:

»Oče gvardijan, oče Agatangelus, odpustite!«

Redovnik se je umiril, odstopil, meril nekaj trenutij s sršočimi se obrvmi ponižano dušo pred seboj in dejal nato:

»Govori, izgubljenec! Pa tako, da te bom poslušati smel in umeti mogel. Kaj si hotel reči o Judežu prekletem, pa da se boš na Ljubniku skril?«

Bil je Lovrčev Janez tedaj med najgoršimi fanti v mestu Loki. Le plašen pa neroden. Staro mater je imel in veliko posestvo. Bil je edinec. Slučajno, recimo, je živela prav tedaj v mestu nekaj mlajša deklica, ki je bila prav kot Janez edinica in bogata. Prav nič plašna ni bila, nič nerodna. Plavčeva Marija je bila, pa lepa; loška roža so ji rekli. Njen oče je bil pameten mož in očetu gvardijanu velik prijatelj. Oče Agatangelus in Plavec sta bila že pred leti doumela, da ne bi bilo prav nič narobe, če bi se pametna Marija in nerodni Janez vzela. Take reči v Loki pa že od nekdanj ne ostanejo dolgo skrivne. Janez in Marija sta zato javno slovela kot nekaka veljavno si obljubljena zaročenca. Tudi sama sta to vedela. Janez je bil ves srečen, Marija se je vedla hladneje, kakor vse mlade ženske, ki so pametne, a malo ničemurne.

»Debelakov Matija...«, je tedaj iztisnil preplašeni Janez pred očetom Agatangelom, »Debelakov Matija pa Plavčeva Marija...«

»Pa ti, teslo, kaj, ne,« mu je posegel oče gvardijan v besedo.

»Pa Judež v procesiji,« je popravil Janez in buljil plaho redovniku v obraz. Tedaj se

oče Agatangelus ni mogel več premagati. Na glas se je zasmeljal in vzkliknil:

»Tele ti, nesrečno. Nu, pa kolni, če drugače povedati ne veš, amen, pa loška smojka!«

Silil se je, da bi bil resen, ko mu je zdaj mladenič razkril boleost svojega srca. Oče Serafin da mu je odločil vlogo Judeža Iškarjota v igri, Matija Debelakov pa bi igral svetega Jeronima. Plavčeva Marija bi bila sama žalostna Mati božja, Španova Katrica pa spokorna Magdalena.

»Nu, pa je dejal sveti Jeronim,« je pomagal dobrohotno gvardijan.

»Je dejal Debelakov Matija,« je pripovedoval Janez, »da Mati božja Judeža nikoli za moža jemala ne bo.«

»Pa je Plavčeva Marija pritrdila?«

»Smejala se je.«

»Pa si dejal, naj bo Matija Judež. Da bo lepši par z grešno Majdo?«

»Sem dejal, pa so rekli oče Serafin...«

»Da, boš ostal Judež ti. Prav je tako! Pojdi!«

»Oče gvardijan,« je zopet prosil mladenič.

»Pojdi,« je velel znova gvardijan. Glas mu je bil zasmehljiv in obenem slovesno užaljen. »Pojdi!« je ponovil, »saj menda še veš, kako sem te učil in kaj je bila Gospodova beseda Judežu. Pojdi, mu je rekel, Judež, in stori, kar si namenil. Pojdi še ti, v Ljubniku se skrij, za božjo čast se potuhni, če meniš, da te bo potem Plavčeva marala. Če te bi, vendar rečem ti, jaz, jaz sam ji bom povedal, da te ne sme! Lovrčeva Judeža ne, porečem, amen in loška smojka! Nu?«

Obrnil je plahemu mladeniču hrbet in šel molče k oknu. Potem je slišal, da so se vrata odprla. Ozrl se je in zasmeljal. Lovrčev je bil oplahšen odšel.

»Se že začenja,« se je smejal oče gvardijan, »nu zdaj naj pa poročam očetu provincijalu, resno in dostojno, kakor gre z našo procesijo.«

* * *

Ob polištirih na veliki petek dne 11. aprila se je razgrnila loška procesija na čast božjemu Odrešeniku mimo kapucinske cerkve čez most na Dolenji trg, nato po Karlovcu nazaj v gornje mesto in pod samostan. Sveta tišina je burila pobožna in radovedna srca. V svečani molk so šumeli le koraki množic

IVAN GROHAR: MATI.

v obhodu, konjski peket in glasna beseda igralcev, glumečih velike tajne življenja in Trpljenja božjega. Zdaj pa zdaj je jeknil preko mesta lovski rog za znamenje, naj žive podobe na nosilih in vozovih obstoje. Zdaj pa zdaj je zaihtelo iz množic, ki so šle v sprevodu ali pa gledale ob strani. Zdaj pa zdaj je v sveto občutje zavpil domač reditelj, zamrmral nejevoljen nosec pod bremenom ali pa zaškripal oder na ramenih. Veličastno je rastla v mesto izza kapucinskih zidov bogata igra žalostnih in pretresljivih podob. Na čelu procesiji je šel v rdečem mož z zvezdo na palici. Tri korake za njim je jahala na belcu Smrt s tamburjem. Črno odet praporščak je sledil z banderom, ki se je vlekel za njim in ga je stal pobiral črno odet otrok. Nato je prišla prva podoba: Paradiž. Deset mož iz Reteč in deset mož iz Gorenje vasi je nosilo oder, na katerem je igralo sedem likov: krilatci, angel z mečem, hudič, Eva in Adam. Adamoviči so šli zadaj. Sledili so člani krojaške bratovščine, nato angela s kelihom in mošnjo, za njimi sodarji in zidarji, angel z vrvmi, angel z mečem, čevljarji, angel s šibo, angel s sramotnim stebrom, peki, angel

s plaščem, angel z žebli, mesarji, angeli z gobo, z lestvo, s krono in petelinom. Zublji gorečih sveč po oknih so začeli živeti v nagibajoči se dan, ko se je razvila druga podoba, žalostna Smrt s spremstvom iz vseh stanov: od kralja do berača, od papeža do lovača, od starca do otroka; izgubljena duša, Lucifer in hudiči. Bilo je grozno gledati in še bolj grozno poslušati. Smrti je žvižgala kosa, izgubljena duša je vekala, strašno se je krototal hudič... Sledila je podoba zadnje večerje na vozu, ki so ga vlekli, kakor je bilo že prišlo v navado, Kosenovi konji. Sledili so jezdeci, obrist z granatirji in silni Samson. Vrt Getzemani s Kristom, ki poti krvavi pot, je neslo šestnajst mož iz Dorfarjev in Crngroba. Potem je šel hudiču v vrveh Judež — Lovrčev Janez, prodajal Krista v besedi in nato cagoval pred farizeji v rdečih kapah, pred Kajfo, Ano in štirimi leviti. Pilat na konju s paži na strani je sledil. Dolga vrsta križenoscev, spokornikov in pobožnih ljudi je molila zadaj in si klicala usmiljenja nebes. Sedma podoba je kazala bičanje, osma kronanje, deveta Kristusa pred Pilatom. Zadaj so togovale Mati Marija, Veronika s prtom, Magdalena, — Španova Katrica — Marija Salome, Kleofa in druga Marija. Longinus s sulico je opominjal glasno k pokori. Sladka je blestela žalostna Mati božja, lepa loška roža Marija, Plavčeva edinica. Trije konji so vlekli Kalvarijo z alegorijami tožečih štirih delov sveta, Amerike, Evrope, Azije in črne Afrike. Sam in oholo zgovoren se je dal nositi učenik Jeronim, ki ga je glumil Debelakov Matija. Štirje leviti so nesli skrinjo zaveze. Štirinajst meščanov v rdečih suknjah je tovorilo božji grob. Šest drugih je nosilo goreče plamenice, godba z ljudstvom in duhovniki, vse se je zgrinjalo v glasni molitvi in pesmi v zadnji konec kakor v rep. Pred špitalsko cerkvijo in pred znamenjem na trgu so postajale skupine in govorili igralci. Večer je zalotil spreved sredi pota. Otroci, ki so videli, kakor je bilo vse prej in poslej, niso deset noči imeli mirnega spanja več. Poredneži, usidrani v zasedi na visokem mostu, so oprezovali, da bi vsaj malo šale imeli z vračajočimi se angeli, s hudiči, z biriči, z leviti in z alegorijami..

* * *

V ponedeljek po beli nedelji, 20. aprila, ko se je bilo pomladno zelenje povzpelo iz

ravni že visoko v bukovje na Ljubniku, je beležil oče gvardijan Agatangelus še zadnje, kar je moral po vesti sporočiti svojemu redovniškemu predstojniku, provincijalu o. Romualdu. Bridko razigran je beležil nezgode, ki so se zgodile pri procesiji in solil poročilo z glasnimi opazkami.

»Item je Luciferja popadel samostanski pes... za kar smo mu nasuli košaro kosti. Dva angela sta se vrnila brez perutnic, šest hudičev brez repov; eden se sploh vrnil ni, tako da je pač hudič hudiča vzel. Leviti s Trate in Suhe so prevrgli in razbili skrinjo zaveze... Bomo pač potrpehli. Orodje ni iz novega testamenta in ga je moči in scena passionis pogrešiti. Huje je, da je vrgel konj Smrt iz sedla. Zlomila si je roko in smo ud uravnali. Deo gratias, da se le ubila ni. Še najbridkejše! Sramotno se je obnesel učenik Jeronim, scilicet Debelakov Matija. Že pri prvi postaji si je šel grlo namakat v gostilno, da poslej nič več pametno učiti ni znal. S težkim srcem, a vestno, sem moral zapisati tudi to...«

Tu je potrkalo očetu Agatangelu na vrata. Trenutno za tem so se sunkoma odprla. Lovrčev Janez je stal v njih, sopihal kakor meh in povedal ves iz sebe:

»Zdaj pa imajo, oče gvardijan! Za Judeža sem šel pa srebrnike služil in Marijo izgubil. Da se mi vse mesto smeje, pa mi je Matija zdaj zares dekle prevzel in sem rekel, da če sem že zares Judež in ferdaman, kaj bi cagoval. Še obesil se bom, pa bo, pa naj hudič vse vzame pa smojka zlodjeva!«

»Janez Judež!« je zavpil oče Agatangelus. »V cerkev mi greš, pa takoj, pa trideset očenašev zmoliš za pokoro, ker si zopet klel. Apage in moli, dokler ne pošljem pote, da se pomeniva nadalje.«

Nič kaj rad ni poslušal fant, šel je pa le in stopil v cerkev, da bi molil. Molil ni, kesal se je pa in dejal sam pri sebi:

»Obesil se ne bom, ženil pa tudi nikoli. Marija me ne mara, jaz pa druge nobene. Pa če je tudi Španova Katrica zlato dekle in bi bila Magdalena Judežu družica po človeški pameti. Tudi Katrice ne! Naj jo Matija ima, ki jo je že tri leta štimal.«

Tako je cagoval mladenič. Oče Agatangelus pa je medtem poslal samostanskega hlapca k Plavčevim. Dekle naj pride, lepa roža Marija, pa takoj, pa v zakristijo.

Dekle je prišlo, še preden se je posel vrnil. Verjela je, da jo kliče oče gvardijan, da bi mu s cvetjem pomagala okrasiti cerkvene oltarje.

»Roža Marija,« se ji je z veselo porednostjo poklonil redovnik. Ona mu je spoštljivo poljubila roko. Povprašal je po očetu in jo prosil, naj ga pozdravi. Potem pa je dejal resno:

»Sedi, Marija! Povedati ti moram nekaj važnega.« Za nekaj trenutij je utihnil slovesno, potem pa je rekel živahno:

»Še enkrat te moram pohvaliti, Marija. Zgledno lepo si se vedla na veliki petek. Gotovo si od srca občutila vso veliko žalost nebeške Matere.«

Dekle je od veselja temno zardela, redovnik pa je nadaljeval:

»Pa saj veš sama, da je skoraj greh, če pačimo, pa četudi v sveti igri kaj tako svetega, kot je deviška Gospodova mati. Gotovo se dobro zavedaš, kako malo si ji podobna, pa če si tudi in te vsi kot tako poznamo ne le po licu in udih, tudi po duši lepa in so ti zato zdeli, da si loška roža. Umeš?«

»Umem!« je odvrnilo dekle, dasi ni prav nič slutilo, kam meri redovnik.

»Vidiš,« je nadaljeval, »zdaj bi te le še tega spomnil, da ostani vselej taka kakor do zdaj, tudi tedaj, ko ne boš več dekle, temveč zakonska žena. Sveta božja Mati naj ti bo za zgled. Starega in nerodnega Jožefa je vzela, pa ga ljubila, ker je vedela, da je božja volja tako. Pomisli! Sveta roža Marija pa Jožefa nerodneža.«

Prenehal je in se nekako čudno hahljal:

»Svetega Jožefa, lej, sem dejal. Preprost je bil pa tako, da ne vem, komu bi ga primeril. Ali ne meniš, da mu je Lovrčev Janez nekaj podoben. Po svoji skromnosti, sem hotel reči.«

»Pa ni star,« je ugenila po svoje deklica. Redovnik je slovesno prikimal: »Prav si rekla. Star ni, prav prijeten pa tudi ne. Tak je, nu, včasih, da že kar lepo ni več in ga res prav privoščim Debelakovemu Matiji, ko se šali iz njega, dasi bi rekel, da ta preteti Matija nima prav, ko še tebe v svojo šalo vpleta.«

Zopet je zardelo dekle.

»Matija!« je povzel strogo gvardijan. »Razposajen naj bo. To ni grdo. Pa ali veš, kaj je med procesijo naredil? Igri se je od-

tegnil, pa šel pit. Zdaj pa ga spremisli, kakšna sirota utegne biti Španova Katrica, če bo njegova žena. Saj jo štima? Katrica, ki je bila pri procesiji za spokorno Majdo. Če je Matija samemu Bogu v krčmo uhajal, kako bo šele ženi, ko jo bo imel. Ali je tako, ali ni?«

Plavčeva je sramežljivo prikimala. Oče Agatangelus je zopet molčal. Potem je vprašal trpko:

»Marija! Kaj se nista tvoja starša svoj čas nekaj z rajnim Lovričem zgovorila, da boš Janczova?«

»So,« je dahnila deklica medlo.

»Bodi, kakor koli je že. To je, da te taka pogodba nič ne veže in da boš smela moža izbirati po svojem srcu. Dejal bi le, da tvoji starši niso izbrali slabo. Čim dalj gledam namreč tega Janeza, tem bolj mi je všeč. Pa še zlasti zato, Marija, poslušaj! Zato, ker je včasih tako strašno pustovski, da si kar nič ne ve pomagati in se ga je zdaj lepo še grd priimek prijel, da je Judež Škarjot. Pa ti dem, malo bolj zvestih fantov je na sveti in če je Judeža igral, pomisli, da ga je v božjo čast. Veliko žrtev je vzel nase. Le spremisli prav. Največjo žrtev! Zakaj Pilata igraš, Kajfeža, desnega šaharja, farizeje, še Luciferja, ki ga je naš pes za stegno popadel, ali pa hudiče, ki so jim otroci repe potrgali. Ampak Judeža, izdajalca! Mica, Janez je bil pokoren in ponižen. Hudiča-izdajalca je oblekel, ampak Bogu je bil tak še ljubši. Ali tebi ni?«

Dekle je rdelo do bridkosti in povešalo glavo.

»In če ti ni,« je hitel dopovedati redovnik. »če ti ni, vsaj nosu ne smeš vihati nad njim! Mati božja pa nad poštenim Judežem! Matija Debelakov pa naj bo lepo spodoben. To ti povem zdaj naravnost in mu povej, ker čujem, da se zdaj nekaj okoli tebe smuče, pa ti morda ne veš, da je bolj Judežu v sorodu kot Janez, ki dozdej še nobene Španove ni tri leta štimal, pač pa tebe ljubil in se zdaj zaradi tebe končati hoče in bo gotovo kaj neumnega počel ali pa celo zbolel.«

Dekle je trepetalo in molčalo:

»Tako je ta reč, roža Marija,« je še rekel redovnik. »To sem ti moral povedati, da boš pravi čas vedela, kdo je bil zvest in bi utegnil biti kot tvoj mož pošten kakor sveti Jože, pa še kdo bo Judež, pa otrokom in teb'

v krčmo uhajal, če ne bo še kaj hujšega počel, kake še nečedne lajdre — kaj vemo? — štimal.«

Dekle so polile solze.

»Otrok!« je zavpil tedaj gvardijan narejeno dobro, »jokati se ti ni treba. Če si kaj kriva, lej, saj lahko popraviš. Če si kriva in če ti je Janez kaj pri srcu.«

»Mi je pač,« je reklo dekle s solznimi očmi.

»Ampak Judež je bil. Ali se bo spodobilo, da bo k oltarju vedel rožo Marijo? Jezike loške spremisli,« je še dražil redovnik.

»Mar so mi,« je rastlo dekle. »Da bo Janez le enkrat moj, ga bom že naučila, da ima pesti. Potem naj se ga varuje Matija.«

»To je beseda, dekle!« je vzkliknil oče Agatangelus, a do tal zopet previdneje:

»Ali bi ne hotela malo potolažiti fanta, ki obupuje, pa sem ga prej nagnal za pokoro molit v cerkev? Za pokoro, lej, ker je klel, pa da bi za té molil, Marija! Ali naj ga pokličem?«

»Pa ga dajte, oče gvardijan.« — — —

Tako je uredil modri oče Agatangelus še zadnjo nepriliko, ki mu je izviral iz slovesne procesije. V poročilu očetu provinci-jalu je ni zabeležil. »Te zadnje veselosti,« je menil, »ne privoščim nikomur drugemu. Naj mi bo v tolažbo v bridki smrtni uri. Spomnil se bom na to, pa se smejal. Očetje tovariši bodo rekli, da že tostran vidim nebeško veselje. Amen.«

Dva meseca pozneje je s slovesno mašo Janeza in Marijo poročil. (Dalje.)

SLAVOSPEV MESTU.

TONE SELIŠKAR.

Pišem pesem izgnanec, v samoti trpkih planjav,
govorim tebi, rodni brat, iz temnice plahih gozdov,
pišem pismo kakor izgubljeni sin v sluteno smer,
pišem ti slavospev in hrepenenje ko ljubljenci svojega srca.

Iztegnjen v visočino, na stolpu svojih misli stoječ
te gledam v blesku žarometnih spominov vseh dolgih let,
in tako je težko mi, da bi grizel v črto, ki med nama leži,
da bi krilil z rokami ko pogubljenec v davečih valovih voda.

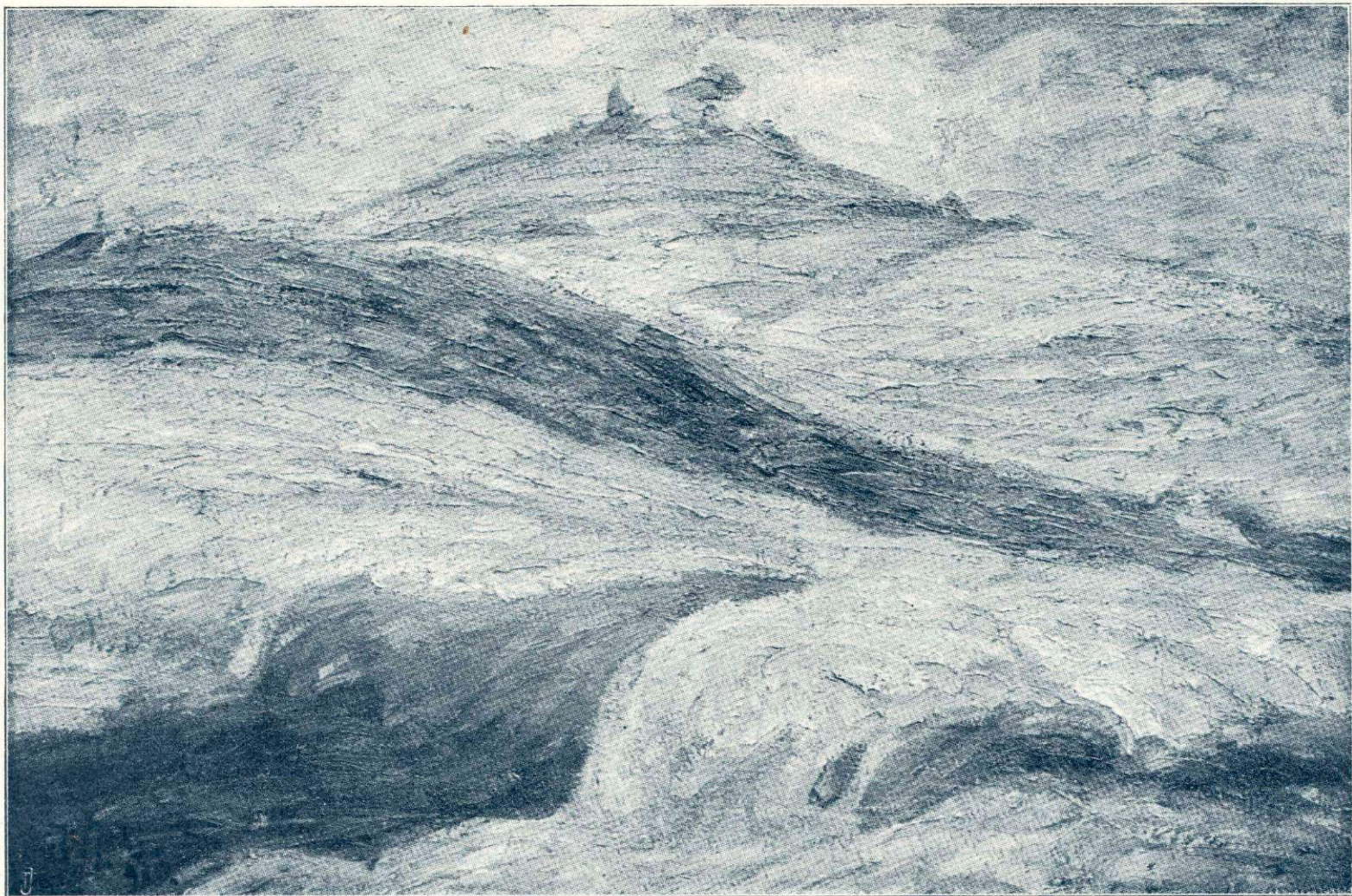
Obzidane ceste — ko žarka prema skozi tisočero življenj,
ljubke ulice in senčni prehodi v mračnih obokih zidov,
hiše v dolgih vrstah v eno samo nerazdružno telo
in stolpi, kopajoči se v oblakih, segajoči skozi zastore teme!

Razmaknjeni trgi, oboroženi z bleskom in strahom belih palač,
temni koti, obgrajeni z gnilimi pročelji beznic,
skrivnostna predmestja z vročo pesmijo lesa in nakoval,
rdeče tovarne in množice v divjih izbruhih strasti!

Mesto, morje, goreča noč v meni sredi ravnin,
ki me žro, mrtvičijo, polnijo z grozo svojih prstenih lic,
da bi se trgal, hitel, plul v tvoj široki objem
v hram tvojih svetlih — resnico zakrivajočih zagrinjal.

Ti ne veš, kako je strašna resnica vseh živih resnic,
razgaljena po njivah, po ogromni ploskvi rodovitnih step,
po zemlji, ki jo čutim v sebi, kakor da sva dva
spojena v okov, v misel in podcedovano rojstvo gorja.

Slavospev tebi! Tu je solnce in grivasta pesem vetrov
in trpljenje in smrt! (V tebi jo skriva ogenj tisočvoltnih plamen!)
In smrt... V razkošnem blagostanju odpirajočih se grud
umirajo gladne žanjice v grozi nepojmljivih pravic.

IVAN GROHAR: KAMNITNIK.

PISMO.

Uvod iz romana »Slovenija«.

NARTE VELIKONJA.

Sedim v grajskem stolpu in pišem svojim otrokom tole pismo. Da ga bodo brali, ko ulove črke in ko bodo v cvetu svojih let in ko se bodo spominjali v sivih dneh našega trpljenja bolečine.

*

Velik vrt s terasami. Starec Anton se je izvil visok in koščen iz teme in megle in je stal v neznani svetlobi pred menoj rekoč:

»Pojdi!«

Ne na glas. Samo z ustnicami. In se mi je prižgalo ter sem bral:

»Pojdi!«

Šel sem ter si dejal:

»Ura poveličanja!«

Starec je pokazal čez ozidje vrta.

»To je Slovenija!«

In se je odprlo pod menoj in sem videl ljudstvo zbrano pod terasami.

In je rekel:

»To je Izrael nove zaveze!«

Po terasnem ozidju je trdo stopal nekdo neviden in so se čuli klici ob vsakem koraku:

»Ču-vaj! Ču-vaj!«

In se je vse zameglilo v mojih mislih in smo stali v širni dvorani in je starec Anton vstopil v črni sutani kot sodnik, dvigajoč roke k blagoslovu:

»To vse sem vam pokazal, da se veselite svojega rojstva in rojstva svojih otrok!«

*

Starec Anton je bil v svoji meniški halji. Kakor v megli, v megljenem blišču je stal pred nami in smo kakor v svetli knjigi brali njegove misli. Brali. Po zvoku in črki, v pojoči črki. In so bila vsa naša srca odprta biserna voda. In smo se samo čutili in so padale misli kakor nevidni žarki v naše duše. Stali smo nekje na nebesu, kjer nima zemlja nobene moči, stali nad Kumom, nad goro Taborom. Poveličani v nebeški luči. Obrazi trudnih iskalcev slovenske besede, prerokov slovenske Besede.

In smo brali misli starca Antona sodnika:

»To je Izrael nove zaveze. Kdo ga bo rešil iz egiptovske sužnosti?«

»Mojzes!« je udarilo od Zidanega mostu ter zavalovilo proti Brežicam in Gorjancem. Kakor da je utripnilo srce v strašni bolečini. In zaječalo je širno Krško polje od Save do št. Jerneja in čez.

»Mojzes, praviš?« je mislil starec Anton.
»Mojzes! Kakšen bo Mojzes mojega ljudstva?«

*

Kakor divji vrtinec je zagrabilo vse in smo stali pod Nanosom, v vipavskem rajju. Kot da so se odprla nebeška vrata in smo brali misli in glas nevidnega govornika izpod Čavna.

»Mojzes je bil sin svojega ljudstva!«

»Sam, eden od rojstva do gore Neba!«

»Slovenski duhovni?« se je rogala nevidna množica.

»Slovenski duhovni,« je strmel zamišljen vase starec Anton.

»Anima candida,« se je razvnel nevidni pridigar pod Čavnom, po glasu in naglasu Janez Svetokriški. »Krištof Izvoljeni!«

In starec Anton se je bridko razgrel:

»Če misliš njega, ki nima za sol, pa vrača vdovi njen tempeljski vinar, srčno kri za odkup duše bližnjega, njega, čistega, brez zvite misli v srcu, njega, ki ni naprodaj —«

»Janeza Evangelista?« se je razgibal najmlajši med poeti, Dioniz naš mali.

»Učitelja Jermana?« se je raznežil Ivan Vrhniški.

»Anima candida!« je pel pridigar pod Čavnom.

»Ali je že rojen?« je vprašal Dioniz naš mali.

»Kdo to ve!« je žalostno mislil starec Anton.

»Mati njegova v srcu Pastirica...«

»Hanca!« se je vzradostil Ivan Vrhniški.

»Ta že živi!«

»... in oče Janez ob Jordanu,« je govorila nevidna beseda, »pridigar gorečnik!«

*

In sem stal sam onstran Drave in iskal njegovega očeta. Janeza ob Jordanu. In mu je sličil: po kamelini koži in hrani v puščavi.

»Še lok vzamem s seboj.«

»Pozor!« sem bral žalosten ukaz in sem ostal sam sredi solnčne zarje: In me je v tej bridki uri prijel za roko starec Anton.

»Jaz ga slutim!« je dejala njegova roka.

»Janeza od Jordana.«

»Mojzesa Izraela nove zaveze, naroda bogonosca!«

»Krištofa Izvoljenega!« je potrdil Tone, najlepši fant slovenske matere.

Ves sem trepetal in sem padel na kolena.
»Slovenskega duhovnika, ki bo izpeljal ljudstvo iz Egipta?«

»... ki bo z besedo odrešil svoj rod!« se je oglasilo nevidno razodetje nad menoj.

»Mojega Črtomirja!« se je razigral iz sijaja France iz Vrbe. »Črtomirja, kdo ga je doslej spoznal?«

»Človeka nikar!« se je razžalostil Simon izpod Krna bolan od strašnega spoznanja.

»Ki mu bo vse naše samo brat in sestra in ne bo delil ljubezni v več in manj, ki bo kot solnce dajal samo luč in kot nebeški magnet vlekel nase srca!« je kimal Anton Sveti, ves zamišljen in pogreznjen vase.

»Moj Črtomir!« je vztrajal France in obraz se mu je bleščal v nepopisni gloriiji.

*

Na gori Oljki se je odprlo očem:

Iz vseh dolin in s hribov so hitele sence. Da ga prikličejo, da ga najdejo!

Janez Evangelist je končal predavanje predavanj:

»In z bičem! Ali ga še ni, da bi prepodil kupčevalce duš? Ali ne vidiš, da prodajajo celo oljke za njegov sprejem, bršljan zeleni? Da si je stari Izrael upal na sveto zemljo našo? Fantje, ali ste se že tako pregrešili nad svojimi materami? Sovraštvo bom zasejal med tvojim in njegovim rodом, Izrael, stari!« je obljubil, pa glejte, kupčujejo za duše, kupčujejo z močjo in silo in z lažjo vesoljno! Naravna pravica je nad pisano! Materina beseda in pravica nad tvojim kruhom, fant, nad tvojo streho, fant, nad tvojo krvjo! In je samo ta oblast in čast!«

»In nad mojo mladostjo!« je slovesno potrdil Jože Koruza, Vipavec, puntar po krvi in resnici.

»Da bi ga videl!« je vztrepetal starec Anton. »Jaz bi mu rad videl v obraz!«

»Kdorkoli bo, mu bo Mojzesova usoda!« je pel žalosten ženski glas.

»Sam ne bo videl odrešenja svojega rodu!« je trdil glas moža.

Dva glasova: Glas Pastirice in glas Janeza ob Jordanu.

»Kdo ga bo rodil?« je vprašal glas moža.

»Solze in pričakovanje?« je plakal ženski glas.

»Izrael nove zaveze. Krištof med narodi!« je odpevala vsa Saleška dolina in je odgovarjalo Ptujsko polje:

IVAN GROHAR: MOŽ Z VOZIČKOM.

»Narod bogonosec!«

»Sam?«

»Sam!« je odpevalo od Pohorja in Karavank.

»In kdo ga bo izdal?« je jeknilo ob goro Oljko kakor prestrašen klic otrok.

»Učitelj Komar!« je trdo dejal Ivan Vrhniški.

»Zatajil že, izdal pa ne!« se je zgrozil starec Anton in mu je krvav pot stopil na zgubano čelo pod nežnobeli šop las.

»Izdal!« je iznova potrdil Ivan. Ali ni izdal tovarišev? Jermana? Kaj? In tudi Hvastjo!«

»Apostol sam ga je trikrat zatajil, preden je petelin dvakrat zapel!« je udarilo v grozotnem krohotu od Slovenskih gor.

»Pa se je skesal in se je skesal!« se je v solzah bridkosti in veselja topil starec Anton.

»In se je skesal!« je zamišljeno povedal Janez Evangelist.

*

Jutranje solnce je stalo v hrvatski megli. Plaval sem tam, kjer se razgrne Bela krajina nevesta bela očem popotniku.

In sta sedeli dve starki ob potu, bosí, z ožuljenimi nogami in s torbo v rokah.

»Vse je pred nama!« je tožno dejala prva.

»Ali ne veš prerokbe?« jo je karala druga. »Ali ni rečeno: ‚Ko bo vse na zboru, se bo prikazal, ko bo ves narod na Vižmarskem polju, se bo bral Veliki Evangelij!‘ Da veš, vsi!«

»Tudi Mate?«

»Tudi Mate!« je trdila romarica.

»Čarape mu nesem, raztrgal jih je na dolgi poti iz Amerike!«

»Tudi Mate!« je ponovila. »Vse ječe so odprle svoja vrata in verige so odpadle in sam angel Gospodov nese na zbor onemogle duše prerokov in zmagovavcev, pregnancev in mučenikov!«

»Angel pričakovanja!«

»In kakor solnce vleče vse nase!«

»Da Mate ne rabi mojih čarap, praviš?« se je lovila starka za mislijo.

*

»Mesija! Odrešenik! Mesija!«

Sava se je vzvalovila med bregovi od silnega psalma, ki je plal nad vodo.

»Ob Soči smo bili obsedeli in obesili citre na vrbe žalujke. O, ciprese so potovale, lastovke so šle na sever; naše oči so bile že suhe od bolečin bolečine.

Ob Dravi smo bili ostali, za solncem so šle naše oči, mi pa smo že pozabljali pesem pastirsko, sladko tolažbo bednih, preplašenih src.

Ob Savi smo sedeli in so nam sprtim zaprli pot do bratov!

»Odrešenik! Odrešenik!«

»Najprej kupčevalce duš!« je mahal z rokami Evangelist. »Najemnike od ovac! Kje so naši Vipavci? O, naši vročekrvni Vipavci! Da bodo nas težke pincgavce dvignili na prste. Najemnike od ovac! Glejte šotore prekupčevalcev!«

In se je dvignila megla:

Slovenski tabor! Tabor vseh taborov, vseh časov, vseh dni. Ljubljana, sveta naša mati Ljubljana je trepetala ter se pomikala plaha proti Šmarni gori, praznična, bela in svetla v jutranji rosi.

Na Vižmarsko polje so se zgrinjale množice, pojoč: »Slava, slava, slava! Trikrat slava, ki prihaja!« Ki nam je odprl slepim oči in gluhim ušesa in razklenil naša topa srca. Slava, slava, slava!«

»Ali ima bič? Ali ima bič?« se je grel Janez Evangelist. »Za prekupčevalce duš!«

In so padali šotori v prah, šotori prekupčevalcev pred Njim, ki je stopal s Šmarne gore od Marije Roženvenske, Mojzes, sin novega Izraela, Krištof Izvoljeni! In je zbral Veliki Evangelij v eno samo zapoved:

»Spoštuj očeta in mater!«

»Ko mu ne vidim v obraz!« je potrč kimal starec Anton, ves zamišljen vase kot spokornik.

»Ali nisem že jaz vsega povedal? Ali nisem jaz vedel?« se je radostil kot otrok Ivan. »Vse to smo že mi napisali! Mi sami!«

*

In je vse izginilo in nas je vzel izkušnjavec.

In smo stali sami, peščica upehanih ljudi, šibki in brezmočni, mrtva straža na obzidju.

»Če eden odneha!« je šla plahost v naša srca.

»Saj so že vsi prestrašeni! Celo najmočnejši! Duše, ker jih duši beseda!«

In težka tema je legla na moje oči.

*

»Krištof! Krištof!«

Šel je čez vodo, nam v pomoč ter nesel na ramah Kristusa Nazareškega (ki je ostal v templju ter sta ga iskala oče in mati in se

jima je izgovoril z nebeškim Očetom), nesel ga na ramah nam na pomoč.

In se je trkal narod na prsa na Sveti gori, Višarjah, pri Gospe Sveti in Mariji Pomagaj. In je omahovala vera in moč in so bila že vsa plašna naša srca.

Pa je padel Krištof sredi valovja na kolena:

»Malček, kako si težak!«

O razodetje razodetij!

Vse nebo se je vnelo v požaru, divji plamen je udaril od vseh štirih vetrov neba.

Bilo nam je vse tako blizu kakor na velikem vrtu s terasami in smo se čutili varne kot otroci: po obzidju je šel korak božje straže.

*

Moj sin, triletni sin, ki leži v strašni vročici, je planil ta hip pokoncu ter vpije v neskončnem razodetju in blaženosti:

»Jaz ga vidim, jaz ga vidim! Vse svetlo je! O, same lučke, same lučke!«

Planem v to morje svetlobe —

— iščem buden v temo...

Moje oko je slepo; moj sin ima komaj tri leta in se mu je razodelo v vročici.

Ali bo pozabil?

O bolečina bolečin!

Ali boš dvomil, ali boš veroval?

*

To pišem otrokom, da ga bodo spoznali, ki ga starec Anton ni smel videti v obraz. Spoznali, ko bo čas dopolnjen. Njega, Evangelista, Franceta iz Vrbe, Simona izpod Krna, Antona Svetega in Ivana Vrhniškega v eni sami duši, v duši slovenskega Aljoše, Krištofa Izvoljenega, ki je sin od Janeza pridi-garja gorečnika ob Jordanu in iz Hance, Pastirice, ki sme govoriti z Marijo.

To pišem ob tej uri, ko se zora budi nad Šmarno goro ter se med brnenje jutranjice pri podružnici sredi Sorškega polja svareče glasi petelinov klic.

SKRIVNOST.

ANTON OCVIRK.

Tonem v hlad poltemnih katedral.
Iz polmrakov počasi rastejo obrisi
gotičnih stebrov, in svetci na altarjih
v nemem zamaknjenju
bude se v molk poldnevnih šepetanj.

Tonem v plaho trepetanje
vijolnordeče večne luči in plapolanje
težkih sveč voščenk, ki noč in dan
gore v enakomernih ritmih
in se odbija njih svetloba od molčečih sten.

Tonem v silnost strašnih apokaliptičnih
vizij, ki so jih risala umrla
tisočletja. Nerazrešena skrivnost
lebdi na njih prastarih licih —
Molče strme v somrak davnin.

Tonem v blede, neskončno sladki mir,
ki veje iz razprtih tabernakljev,
studencev mističnih lepot.
Iz njih šumlja nenehoma
sladkost sladkosti v hladni svod.

Tonem v molitev, v polglasno pesem
klečečih množic, ki se budi
iz golih sten obokov. Od mrzlih tal
so dvigale se njih vele roke k Tebi
vseh skrivnosti nerazrešena skrivnost.

JULIJAN SEVER.

FRANCE BEVK.

24.

Bilo je zgodnje jutro, ko je vlak zapustil
Ljubljano. Preko Rožnika je visel bel
pas, meglice so vstajale iz zemlje. Hiše
so bile še pokojne, zaprte v vrtove in ju-
tranji sen.

Ob oknu drugega razreda je slonel bled
obraz. Brzjavni drogovi in drevesa, plotovi
in hiše so šle mimo. Zavest, da se trga od
doma, ni hotela od Julijana. Misel na slovo
od matere mu ni mogla izpred oči. Zdelo
se mu je, da beži njena podoba po vrhu
Rožnika in v globel, na ravnino, preko
travnikov in da med njivami maha z robcem.

Pod vtisom slovesa je sedela tudi Anica v
kotu kupeja; roke je imela sklenjene na
kolenih in zrla v bežečo pokrajino. Bolj kot
se je odmikala Ljubljana in je vlak bežal
v ravnino, ki je ni poznala, bolj daljnje ji
je bilo prejšnje čuvstvo. Vzdihnila je in si
olajšala srce. Nasmeh ji je razširil lica, ko
je pogledal Julijan vanjo.

On je bil resen. Poizkušal se je tudi na-
smehniti, a neizrečeno težko mu je delo,
kakor da bi z nasmehom skrunil trenutek.
Mati ni bežala več z robcem poleg vlaka,
v neznanu daljavi se je zgostila v črno točko
in izginila.

Zdaj je Julijan videl pred seboj vso razno-
likost domovine, ravan in holme, zadaj goré,
polja in gozdove. Bele hiše so mežikale med
vrtovi. Občutil je živo sorodnost do teh hiš
in poljan, dreves ob potu in kolovozov, do
ljudi, ki so se prebujali in gomazeli po poteh
in ki jih je njegovo čuvstvo objelo z lju-
bezniyo. Iz neznanega kota njegove duše je
vstalo in ga napolnilo vsega, do vrha. Bil
je sin zemlje, čutil se je enega z vsemi, ki
tod bivajo, enega s to govorico in pesmijo.

Zdaj je odhajal. Izpred koles vlaka, iz
kolobarjev dima nad hišami, iz žarkov jesen-
skega solnca je bral in zorel v slutnjo, da se
ne vrne več. Tuje hiše, tuji holmi, tuji vrtovi
bodo polnili njegove dni, a po srcu ne bodo.

Odprl je okno. Dvignil je roke, kakor bi
hotel objeti pokrajino pod seboj. Vlak je šel
navkreber, gozdna drevesa so za hip zapirala
pogled na ravnino, ki se je blestela v pro-
sojni megli in se izmikala očem.

Vrhnika, Cerknica, gozd in zopet gozd.
Kakor na občutljivo fotografsko ploščo je
zajemal Julijan vtise vase, neizmerno žejen,
neizmerno lačen, kakor da jih nikoli več ne
sme izpustiti...

Ko je zabredel vlak v zaseko, je Julijan
sédel. Dve beli, živi steni sta vršali mimo.
Prišel je Anico za roko in jo je bolešno
stisnil. Globoko ga je pogledala, on je
zavzdihnil.

To je bilo slovo od domovine.

25.

Polna dnevna luč je ležala nad vodovjem
in ginila v neprodarno daljavo. Bela jadra
so tonila v svetlobi, podobna perutim galebov.

»Čudno«, je govoril Julijan vase, »da čutim
že vonj tujine. Krivično je, če trdim, da tu
ni domovina in vendar smo tako ustvarjeni.
Preko Nanosa ne sega naša ljubezen.«

»Jaz imam rajši to morje kot Štajersko,«
je dejala Anica.

»Ti čutiš to drugače, ker se boš vračala.«

»Ti se ne misliš vrniti?«

»Poslovil sem se... Če se vrnem, me ne
bo bolelo.«

Iz mrzle groze, ki je vela iz Julijanovih
oči, je splela Anica svoj molk. V smrad po
katranu in ribah, v duh stoječih vodà v ka-
nalih, v pretakanje ljudi po ulicah sta hodila
in dolgo nista mogla najti besede. Ko sta jo
našla je bila redka in težka.

V kavarni sta se pogledala v zrcalu in Anica se je oklenila Julijana in se nasmehnila: »Ali nisva lep par?«

Julijanov blede obraz je očitoval dolge poteze, ki so se v drznem nasprotju odbijale od dekletovega zdravja. Julijan se je gledal dolge trenutke. Razluščil je grenkost dekletove besede in jo je sedé ob marmornati mizi pisal s prstom v kapljo polite vode. Anica je pisala pozdrave. Ko je njena roka pomešala z drobno pisavo popisano razglednico med druge, je Julijanov prst obstal, oko se je pozorno obrnilo k Anici.

»Kaj si skrila?«

Bilo ji je težko. V zadregi je pomešala med razglednicami, rob sveže pisave se je prikazal izpod kupa. Kar je storila, ni storila iz zlega namena, bolj nagonsko, ker je hotela preprečiti grenkost človeku, ki mu ni marala obteževati ur. Zdaj ji je bilo težko. Bala se je priznanja.

Julijan je trepetal. »Lažeš!« je dejal. Prijel je z roko za rob dopisnice: »To si skrila.«

Bila je premagana. Julijan je videl Anico pred seboj tako, kakor mu jo je kazala mati.

»Kaj pomeni ta beseda: ‚Glej, da se kmalu vidiva. Jaz te pričakujem...‘,« je vprašal in pokazal s prstom nanjo.

»Odpotuje in se vrne pozneje nego jaz,« je lagal njen ženski nagon.

Julijan je položil dopisnico k drugim. »Čemu si jo skrivala?«

Ni ji verjel. In vendar ni mogel drugače. Čez dolgih pet minut je vprašal iz dolgotrajne misli prejšnjih dni, ki ga je mučila.

»Kako, da si dobila dopust?«

»Saj sem ti povedala. Izčrpane živce imam.« In ker Julijan ni trenil z očmi ne zinil, je pristavila: »Vem, kaj misliš. Saj vendar veš, da je Vencelj naš okrajni zdravnik.«

Julijan je vedel, da je neumno, če bi bil ljubosumen, vendar ni imel obstanka. Dvignil se je.

»Kam greš?«

»Proč od tu... Še danes ali jutri zjutraj. Od postaje do postaje...«

26.

V Benetkah so čakala Julijana materina pisma. Iz teh pisem je vela domovina. Iz krepkih potez je dihala domača soba z zakurjeno pečjo.

Otožje mu je stopilo v srce. Z Markovega stolpa je razbiral misli, ki so plezale po spo-

rednih črtah do vrha in izginjale v zrak. Pojavile so se zopet in padale na tla kot jata golobov, ki zobljejo iz rok... Domotožje je premagovalo njegovo voljo, misel, da umre v tujini...

In vendar, če bi prišel domov, bi moral razodeti, kar ni mogoče razodeti, da bi mati planila k oknu in lovila sapo. Tako pa veruje v njegovo ozdravljenje in je srečna.

Zdrznil se je ob tej misli. Anica je položila roko na njegovo. »Ali te mrazi?« In da bi zakril resnico, je dejal: »Nekoliko.«

Toplo solnce je sijalo med štirikotnik palač, zato je Anico zaskrbelo. »V posteljo pojdi!«

»Zdaj ne še. Bogve, kako je v Ljubljani.«

»Ali te muči domotožje?«

»Ne vem, kaj mi je.«

Saj v resnici ni vedel, kaj je ž njim. Nemogoče je bilo dognati njegovo čuvstvo. Sprva je ugodno vplival nanj mir starinskih palač, črnih od stoletij in vlage, ob katere je plivkala voda, pretakanje ljudi po ulicah, premikanje čolnov po kanalih. Nekaj groznega, skrivnostnega in veličastnega obenem. Lepota vekov in njih grozodejstva, vse zlito v eno. Iz prelestnih soban doževne palače je le nekaj stopnic v najstrašnejše ječe!

»Vidiš, to sem jaz,« je obstal pred temno celico. »Tako občutim, dokler me ne odpeljejo, odkoder se ne vrnem.«

Anico je stresla groza. Zdelo se ji je, da kaplja voda od sten in da vidi podgane, ki gnezdijo.

Julijan pa se ni mogel ločiti od teh ječ, kakor da sliši vzdihovanje obsojencev. Ne poslikane dvorane doževne palače, ne mozaiki v cerkvi sv. Marka ga niso toliko zanimali.

»Človek ne more uživati site lepote, ker čuti ječanje v slehernem mozaiku. Če občudujem lepoto mesta, vidim galeje pred seboj!« je dejal, ko je stopil zopet na solnčni tlak pod stebre.

»Gondole so!«

»Ali jih je bilo vredno toliko opevati?«

Anica je pogledala, če misli resno: »Ti zanikuješ vse.«

»Ne zanikujem. Vem pa tudi,« je dejal, »da tebe vse bolj zanima vožnja z gondolo ob luninem svitu in pisane korale ter benečanske rute kot Tizianove slike.«

»Čemu bi tajila? Res je to. Ali palače mi tudi ugajajo.«

IVAN GROHAR: KROMPIR.

»Vidiš, dva človeka sva komaj en človek. Eno telo, to si ti, in ena duša, to sem jaz. Le s to razliko, da mene vse boli, kar vidim, in da tebe vse veseli, kar gledaš.«

Anica se je zamislila. Cerkev Maria della Salute je dvakrat obletel golob in se spustil proti svetemu Marku. Aničino oko je šlo za njim. Ko se je pomešal med jato, je pogledala Julijana.

»Tebe nekaj teži. Ali ti je žal, da si šel iz Ljubljane?«

»Žal mi je že radi tebe, četudi sem se nameraval v Trstu vrniti. Eno sem zahteval od tebe...«

»In to je?...« so se smehljala usta, pričakovala pa so grenkost.

»Da si te trenutke res moja. Telesa ne morem zahtevati, dušo pa bi rad. To me moti...«

Gledala sta v svetlikajočo se vodo. Anica je bila duševni boj v svoji stiski in dejala: »Saj bom vse storila, kar boš ti hotel.« Bila je prepričana, da se bo to tudi zgodilo.

Julijan ni verjel v te besede. Pa je bil že za samo besedo neizrečeno hvaležen.

27.

Nad Benetkami je ležala noč, krajec meseca je vzhajal, neštete luči so se lomile v vodi, kakor čaroben otok se je dvigalo mesto iz valov.

Luč in mir, v katerem se sliši samo šepetanje, ploskanje vode ob čoln in udarci vesel, to je tisto, kar daje posebno čarovitost beneškim večerom.

»Čemu so gondole tako mrtvaško tapetirane?« je vprašal Julijan.

Anico je ta beseda dirnila. V sentimentalnost, ki jo je objela, ko je stopila v gondolo, jo je udarila nemilo. »Ne razmišljaj tega,« je dejala. »Tu ni smrti, tu je življenje.«

Julijan se je s svojim telesom napol naslonil na Anico. Zdel se je sam sebi neizrečeno majhno dete, ki ga pestujejo ženske roke. Ko se je pomikal čoln od brega in so se manjšale luči in tonili obrisi palač, je rasla čudovitost. Morje, nebo in mesto so se spojili v harmoniji barv v eno ter pronicali v dušo...

Srce je trepetalo, roke so trepetale, telo je viselo v groznici. Možganski človek je izginil in se je umaknil čuvstvenemu, ki je zrasel čez rob čolna in skoprnel v nebo. Kakor srebrna kaplja se je pretakalo od nekje in udarjalo na srce, ki je odmevalo kot resonančno dno.

»Poglej,« je nagnila Anica glavo na njegovo ramo. »Poglej, kako lepo!«

Še beseda mu je bila na potu. Še besede ne v tem trenutku, da se ne zruši lepota, da se ne odkrhne zemlja od neba in ne pade iz srca.

Anica je molčala. Kakor da reže čoln skrivnostni prepad in se bližata neznanu zemlji ali rajju, se jima je zdelo. V Julijanu se je kopičilo in raslo do vrha.

S strahoto je občutil lepoto življenja kot nikdar poprej, z grozo, ki je za nas nepojmljiva, je udarilo vanj prokletstvo smrti. Mnogokrat se je njegova misel oklepala življenja, mnogokrat mu je bilo vseeno. Ta trenutek pa je vse zraslo do vrha. Lepota življenja se je vtisnila najmočneje vanj, groza obsojenca ga je udarila z najkrutejšim udarcem.

In nevede kdaj, nevede kako se je zgodilo, da je vzpel roki: »Ah, kako lepo bi bilo živeti!«

Tudi Anico je prevzelo in kakor da je vse to od njega odvisno, je dejala: »Živi! Moraš živeti!«

»Rad bi živel,« se je zvijal v bolečini duše. »Rad bi živel, ko ne morem. Nocoj sem si zaželel življenja kot še nikoli.«

»Živi!« je dejala Anica. »Povej, kaj naj storim zate?«

»Utrgaj zvezdo! To je vse, kar moreš storiti zame.«

Nastal je molk. Udarci vâsel so peli. In bila bi se vozila morda vso noč, da se ni oglasil čolnar: »Ritorniamo?«

Julijan se je predramil. »Si!«

Tedaj je Anica opazila solzo na Julijanovem licu, ki je bilo vse mokro. V tihoti je jokal, ni se mu potresalo telo, solze so tekle tiho, nehoté, Julijan jim ni ukazoval. Telo se je plakalo samo nad seboj...

Ta večer se je Julijan neizmerno utrudil. Jedva se je vrnil v hotel, je padel v naslanjač in prosil vode. Anica mu jo je dala.

»Ostani še malo pri meni.«

V zatišju sobe sta sedela in govorila. Ne o lepoti, ne o zvezdah in o gondoli. O vsakdanjosti, da se duša raztrese in umiri.

Pa se je vendar Julijanova beseda vračala neprestano nazaj. »Nocoj imam preveliko vročino, Anica.«

»To nič ni. Utrujen si. Lezi!«

»Ne bom spal.«

In se je beseda zopet povrnila po tolikem času in je bila drugačna kot prej. »Kaj praviš, ko bi užival morfij?«

Bila je ena tistih gorostasnih misli, ki so druga za drugo nastajale v njegovi glavi.

Anica ni poznala polnega pomena te besede. Vendar se je zgrozila kot nad nečem

hudim, nedovoljenim in je dvignila roko. »Pomisli na mater!«

»Pojdi spat!« je dejal Julijan.

»Grem. Ali obljubi, da si ne boš naredil nič hudega.«

»Kaj naj si naredim?«

28.

V resnici njegova misel ni bila še tako daleč. Duševno izbičan je že naslednji dan dopoldne odpotoval. Na vlaku ga je prijela omotica, da je moral izstopiti že v Padovi.

Pred baziliko svetega Antona je občutil besede, ki mu jih je zapisala mati: »Ali nismo pozabili na Boga?«

Ta beseda ga je tedaj zadela. V pravilni materini vzgoji je dobil svoje mesto tudi Bog v tisti uradni obliki, ki ne zapusti mogočnih sledov v duši. Občevanje ž njim je bila bolj zunanost, manj duševna potreba. In če se ni sramoval misliti na Boga tudi pozneje ne, je bil to spomin na mater.

V boleznih se ga ni spomnil. Razen tedaj, ko je njegov pogled božal ozdravljajočega Kristusa v zdravnikovi predsobi. Še takrat le podzavestno.

Vsa velika čuvstva ne nastajajo nenadoma, rode se polagoma in se ustalijo s koreninami vred. Tupatam je švignila misel mimo njegovega obraza, jedva da se ga je doteknila in je že izginila.

Zdaj pa so prišle materine besede. Naključje je prinesla cerkev pred njegove oči. V cerkvi je grob Antona čudodelnika.

Julijan je bil realen duh, računar, ki se je po prirodi upiral vsemu, česar ni bilo mogoče z raziskovanjem dognati. Prirodoslovec je rasel iz njega in zametal vse.

In vendar, kako bedno! Ali je vse že s številkami razvozlan? Vse skrivnosti duše, zadnje plasti življenja, skrivnost majhne celice? Ne, ne!

Ali so ti ljudje, ki romajo, molijo in so uslišani, tepci? Od kje izvira neznano zapanje, ki dvigne hromega na sto kilometrov dolgo pot? Padovani izgovarjajo ponosno: »Il nostro Santo!« Odkod je prišel ta ponos?

V mraku cerkve je pod ogromnimi ladjami vladala molitev. Zbor duhovnikov je donel kot iz neznane globine in udarjal pod kupolo. Strašna obtožba neznanega, grozno izpraševanje vesti.

Koraki so šli na levo, tja, kamor so pokladali ljudje sveče, kjer pod srebrom in zlatom leži svetnik. Bogastvo za zdravje.

Za oltarjem, pod katerim leži svetnik, so polagali ljudje prste na marmornato ploščo in molili. Julijan je videl prvič resnično moliti. Ta molitev ni bila molitev, to je bilo nekaj drugega, večjega, po svoji nepopisljivosti strašnejšega.

Vsak je položil roko na mrzli kamen in pričel moliti z ustnicami in s srcem, tožiti in zaklinjati, da je trepetal, molitev pa je prehajala po roki v trdo skalo in se dotikala svetniških ostankov... Kakor da ne neha, če ne bo uslišan, kakor da bo stopnjeval gorečnost, dokler se ne zgodi čudež. Ni mogoče popisati! Ni mogoče razodeti!

Julijan je stal ob strani s klobukom v roki in nemo strmел v priletnega moškega, ki je bil dolge minute ob plošči in z glavo uprto v tla prosil in rotil... Spreletelo ga je. Silna vera tega moža ga je premaknila, da je pričakoval tisti hip čudež. Verjel je vanj, ko je videl vero in molitev moža...

Tudi on se je premaknil. Položil je roko na trdo skalo in je prosil, da bi bil uslišan. Ni znal prositi kot drugi, besede so bile okorne, zakaj prosil je zase in ne za druge. Vendar je bila njegova gorečnost tolika, da je skoprnel v sebi in bi ga bili skoraj morali odnesti iz cerkve...

29.

Po petih dneh odpočivanja v Padovi sta se Julijan in Anica ustavila v Boloniji. Mislila sta ostati samo en dan. Vreme je postalo neprijetno, megle so visele skoraj do tal, iz njih je rosil dež.

Ko je zagnal Julijana močen kašelj, da je moral izpljuniti v robec, je pobledel. Nemir, ki ga je vrgel iz ravnotežja, ni ostal Anici prikrit, moral ji je priznati.

»Kri sem pljunil.«

Vedel je, da to ni najhujši znak in da se to pogosto ponavlja tudi pri ozdravljivih bolnikih. Vendar se je krvi neznano bal. Kakor da sta kri in smrt eno. Tiho se je zapečatilo v njem: »To je začetek konca.«

Vreme in razburjenje sta ga znatno poslabšala, da je moral leči. Anica je ostala pri njem, da mu je krajšala ure.

Iz redkih besed in neznano globokih oči, ki so neprestano strmele v mučno misel, se je izluščilo.

»Odpri okno! Poglej na ulico! Kaj vidiš?«

Anica je odprla okno na stežaj in pogledala na ulico.

»Ulico vidim, dež, ljudi. Dva voznika, palačo in žuborečo fontano. Obzorje je v megli.«

»Ali stanujeva visoko?«

»V petem nadstropju.«

Julijan je molčal. Gledal je v strop, v vijugaste poteze, ki jih je naslikala slikarjeva roka in je videl žensko na oknu. Ta ženska mu je s svojim telesom zastirala vse. In še neka druga ženska — mati. Če bi teh ne bilo, bi potegnil črto in končal račun.

»Kaj praviš,« je dejal, ali me čakajo v Florenci pisma od matere?«

»Mislim da. Kdaj odpotujeva?«

Julijan Anice ni slišal. Neznano je stopilo vanj. Hotel se je opreti na roke, spoznal je, da je šibek.

»Anka, pojdi od okna!«

Bil je že večer. Luči so sijale v zgoščeno meglo in se rdečkasto svetile. Anica je hotela zapreti okno.

»Ne zapiraj!«

»Hladno ti bo...«

»Pojdi spat, Anica! Pojdi na cesto... ali kamor hočeš. Le v miru me pusti!«

Anica ga je razumela. Živci so trepetali v njem. Odstranila se je v svojo sobo, vrata je pustila priprta. Ni prižgala luči.

Julijan je ugasnil luč. Skozi okno je prihajal v mračno sobo meglen zrak in temno rožnata svetloba, ki je obsvetila stene in pohištvo. Julijan je videl sence na stropu. Čutil je, kako trepetajo živci in se ne dajo pomiriti, kakor da visé na vejah trepetlike. Na te živce se je obesila njegova duša. Ni mogla strani.

Zagledal se je v neznosnem stanju nađ prepadam, kakor da se roke oklepajo ene same korenike, prsti pa popuščajo... Izpustili bodo in tedaj bo konec. In če že mora biti konec, ali ni bolje, da je konec poprej?

Telo je ugovarjalo, nagon je rjul. Duša je bila mrzla. Ona je pozabila na vse; pijana od bolečine se je opotekala po labirintu in iskala izhoda. Ko se je zasvetila dnevna luč, je malone zavriskala...

Julijan je poizkusil svoje moči. Dvignil se je laže kot poprej. Kakor da bi stopal skozi rdečkast ogenj železne peči, je šel proti oknu. Z obema rokama se je oprijel oknic in postal v beli spodnji obleki.

Spodaj je šumel ropot kočij, drdranje avtomobilov, glasovi in koraki ljudi. Tisti hip se je oglasila pesem, ki se je prelivala iz strasti v strahovito otožnost in ni mogla umreti.

Ni razumel pesmi, razumel je njeno žalost. Kakor bi ga prijele trde roke in ga dvignile od spodaj, je bila duša sprevržena. Zadnji boj se je bil med obema človeškima elementoma. Iz prsi se je izvil poslednji bolesteni zategli vzklik plakajoče duše.

Vrata Aničine sobe so se odprla, na vratih je stala ona z blaznim pogledom. Prvi hip je spoznala, da se vrši nekaj groznega. Dvignila je roko in pohitela k Julijanu. Oklenila se ga je kot zver.

Dobil je nadčloveško moč. Bila ga je groza pred Anico in kakor da se je je ustrašil, je zamahnil z roko in se vzel nad okno. Anica se je obesila s celim telesom nanj in ga je potegnila na tla.

»Kaj delaš?«

Ni imel besede. Oči so zmedeno gledale, kakor da so se popolnoma prebudile.

Čemu je molil na svetnikovem grobu, da je že danes podvomil? (Dalje.)

MARIJINO OZNANJENJE.

PAUL CLAUDEL.

Misterij v štirih dejanjih z uvodno igro.

IZ FRANCOŠČINE PREVEL ANTON DEBELJAK.

Tretje dejanje.

Mara (*prime knjigo ter čita*):

Izaijevo prerokovanje.

V prvem času je ponižal deželo Zabulonsko in deželo Naftalijo, v zadnjem pa jo je povikšal, pot ob morju, pokrajino onstran Jordana, poganov galilejskih. Ljudstvo, ki je hodilo v temi, zagleda veliko luč; in onim, ki so prebivali v deželi smrtne sence, je posvetila jasna svetloba. Pomnožili so narod, povečali pa niso veselja. Pred teboj se bodo ljudje veselili, kakor se človek veseli med žetvijo, kakor se radujejo zmagovalci, kadar se deli ugrabljeni plen. Kajti ti si zlomil igó njihovega tovara in šibo na njihovih plečih in žezlo njihovega zatornika, premagal si vse kakor ob Madianovem času. Zakaj vsa oprava njih, ki se silovito oborožajo, in krvava obleka se požge in požró jo plameni. Rodilo se nam je namreč detece in gospodstvo je na njegovih ramah; in ime mu bo čudoviti, Svetovavec, Bog, Močni, Oče bodočega veka, Knez miru!

Violana (*vzdigne obličje*): Poslušaj! (*Molk.*)

Angelski glasovi (*na nebu, sliši jih edino Violana*):

Zbor¹: Hodie nobis de coelo pax vera descendit, hodie per totum mundum melliflui facti sunt coeli.

¹ Glas kakor mladih junakov pojočih resno in so-glasno, pojemaje in s preprostim poudarkom na koncu stavkov.

Edini glas²: Hodie illuxit nobis dies redemptionis novae, reparationis antiquae, felicitatis aeternae.

Zbor: Hodie per totum mundum melliflui facti sunt coeli.

(**Violana** *vzdigne prst. — Molk. — Mara prisluskuje ter se nemirno ozira.*)

Mara: Jaz nič ne slišim.

Violana: Beri naprej, Mara.

Mara (*jame zopet čitati*):

Pridiga svetega Leona papeža.

Naš Odrešenik, ljubi moji, se je rodil ta dan: radujmo se. In zares, za žalost ni prostora na dan, kadar se rodi življenje: to nam daje veselje obljubljene večnosti, ko smo premagali smrtni strah. Nikomur nikjer ni prikrajšano to radovanje. Eden in isti vzrok imamo vsi skupaj, da se radostimo: kajti naš Gospod, ugonobitelj greha in smrti, ni nikogar našel brez napake in je prišel, da bi ves svet odrešil. Naj od veselja poskakuje svetnik, saj njegova palma je blizu; naj bo radosten grešnik...

(*Razločno zvonjenje, takoj za njim zabučí v bližini trobentanje. — Glasni klici po šumi.*)

Mara: Kralj! To je kralj!

(*Še enkrat in ponovno zatrobijo trobente neznanško presunljivo, svečano in zmagovito.*)

Mara (*potihoma*): Francoski kralj, ki gre v Rheims! (*Tišina.*) **Violana**! (*Tišina.*) Ali me ne slišiš, **Violana**? (*Tišina. — Čita naprej.*)

... Naj bo radosten grešnik: pozvan je k odpuščanju! Naj upa pogan: povabljen je v življenje! Kajti ko se je dopolnil čas, ki ga je določila nedoumna globina božjega sklepa, si je Sin božji nadel naravo človeškega rodu, da bi ga spravil z njegovim stvarnikom, in da bi sedaj podjarmili zlodeja, iznajdnika smrti, oni sami, katere je premagal.

Angelski glasovi (*ki jih kot poprej sliši edino Violana*):

Zbor: O magnum mysterium et admirabile sacramentum ut animalia viderint Dominum natum jacentem in praesepio! Beata Virgo cujus viscera meruerunt portare Dominum Christum.

En sam glas: Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum.

Zbor: Beata Virgo cujus viscera meruerunt portare Dominum Christum. (*Premor.*)

Mara: **Violana**, jaz nisem vredna brati to knjigo!

Violana, pretrda sem in mi je žal: drugačna bi hotela biti.

Violana: Beri, Mara. Ne veš, kdo poje odpev. (*Tišina.*)

Mara (*vzame zopet knjigo ter čita naporno in z drhtečim glasom*):

Čitanje svetega evangelija po Lukežu.

(*Obe ustaneta.*)

Tiste dni je izšlo povelje od cesarja Avgusta, naj se popiše ves svet. To prvo popisovanje se je vršilo, ko je bil Kvirinij cesarski namestnik v Siriji. In hodili so se vsi popisovat, vsak v svoje mesto. Šel je torej tudi Jožef iz Galileje, iz mesta Nazareta, v Judejo, v Davidovo mesto, ki se imenuje Betlehem — bil je namreč iz hiše in rodovine Davidove — da bi se popisal z Marijo, svojo zaročeno ženo, ki je bila

² Kakor otroški.

noseča. In ko sta bila tam, se ji je dopolnil čas poroda. In porodila je sina prvorojenca, ga povila v plenice in položila v jasli, ker zanju ni bilo prostora v prenočišču. V prav istem kraju pa so pastirji prenočevali pod milim nebom in bili na nočnih stražah pri svoji čredi. In glej, angel Gospodov je pristopil k njim in svetloba Gospodova jih je obsvetila, in silno so se prestrašili. Angel jim je rekel: »Ne bojte se; zakaj, glejte, oznanjam vam veliko veselje, ki bo za vse ljudstvo: Rodil se vam je danes v mestu Davidovem Zveličar, ki je Kristus Gospod. In to vam bo znamenje: Našli boste dete, v plenice povito in v jasli položeno.« In v hipu je bila pri angelu množica nebeške vojske, ki so Boga hvalili in govorili: »Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji.« In ko so angeli odšli od njih v nebesa, so rekli pastirji drug drugemu: »Pojdimo torej v Betlehem in pogledajmo to, kar se je zgodilo in nam je oznanil Gospod!« In pohiteli so, prišli tja in našli Marijo, Jožefa in dete, v jasli položeno. Ko so to videli, so povedali, kar jim je bilo o tem detetu rečeno. In vsi, ki so slišali, so se čudili temu, kar so jim povedali pastirji. Marija pa je vse te besede hranila in jih premišljevala v svojem srcu. In pastirji so se vrnili in Boga slavili in hvalili za vse to, kar so slišali in videli, prav kakor jim je bilo povedano.

(Sedeta.)

Nagovor sv. Gregorja papeža.

(Mara prestane od ganotja. — Trombe zadone)

Mara: *poslednjič in oddaleč.)*

Zato, ker moramo po božji milosti danes trikrat obhajati slovesnost maše, zato ne moremo na dolgo govoriti o pravkar prebranem evangeliju. Vendar pa nas rojstvo našega Zveličarja sili, da vam izpregovorimo vsaj nekoliko besed. Zakaj se v trenutku tega poroda vrši vesoljno ljudsko štetje, če ne zato, da bi se očito pokazalo, da se je pojavil v podobi mesa Tisti, ki bo precenil svoje izvoljence za večne čase? O brezbožnikih pa pravi prerok: izbrisani bodo v knjigi živih in ne bodo zapisani v številu pravičnih. Tudi je prav, da se je rodil v Betlehemu. Betlehem namreč pomenja »hišo kruha«, in Jezus Kristus govori o samem sebi: Jaz sem živi kruh, ki sem prišel iz nebes. Kraj, kjer se je Odrešenik narodil, se je že prej imenoval hiša življenja, da bi ondi prišel na svet v podobi mesa On, ki naj bi bil nasitil srca z notranjo okrepcavo. Porodil se je ne na domu svojih staršev, temuč na potovanju, gotovo zategadelj, ker je hotel pokazati, da je navzlic svoji človeški podobi zagledal luč sveta v tujini.

Angelski glasovi:

Zbor: Beata viscera Mariae Virginis quae portaverunt aeterni Patris Filium; et beata uberaquae lactaverunt Christum Dominum. Qui hodie pro salute mundi de Virgine nasci dignatus est.

En sam glas: Dies sanctificatus illuxit nobis; venite, gentes, et adorate Dominum.

Zbor: Qui hodie pro salute mundi de Virgine nasci dignatus est. (Dolg molk.)

Angelski glasovi (zopet skoraj neslišni):

Zbor: Verbum caro factum est et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.

En sam glas: Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil.

Zbor: Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.

En sam glas: Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

Zbor: Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.

(Dolg molk.)

Violana (nenadoma pritajeno krikne): Ah!

Mara: Kaj je?

(Z roko ji pomigne, naj bo tiho. — Molk. — Prvi jutranji svit zažari. — **Violana** si seže z roko pod haljo kakor nekdo, ki si zapenja obleko.)

Mara: Violana! nekaj se giblje pod tvojim plaščem.

Violana (kakor da se polagoma drami): Si ti, Mara? dobro jutro, sestra. Na čelu čutim dih mladega dne.

Mara: Violana! Violana! Ali ti premikaš roko? Še vedno vidim, kako se giblje.

Violana: Tiho, Mara, danes je sveti dan, ko se je rodila vsa radost!

Mara: Kakšna radost je zame, kakor če bi živel moj otrok?

Violana: Tudi nama se je rodilo detece!

Mara: V imenu živega Boga, kaj mi govoriš?

Violana: »Glejte, oznanjam vam veliko veselje...«

Mara: Vnovič vidim, kako se pregiblje plašč! (Iz odprtine v plašču se pokaže noga, otroška nožica in se leno maje.)

Violana: »...Kajti človek je prišel na svet!«

(Mara se z globokim vzdihom zgrudi na kolena ter nasloni čelo na kolena svoje sestre. **Violana** jo boža po licih.)

Violana: Uboga sestra! (Joče se.) Tudi ona je preveč trpela.

(Molk. Poljubi jo na lase.)

Violana: Ná, Mara! Ali mi hočeš za vedno pustiti to dete?

Mara (vzame otroka izpod plašča in ga strastno ogleduje): Živí!

Violana (stopi na plano in napravi nekaj korakov po vresju. V prvem osvitu ledene zore opaziš najprej drevje, bore in breze v ivju; nato se koncem zasnežene, brezmejne poljane, vrhu griča, razločno v čistem vzduhu pokaže prav majčken obris peterostolpnega Šmarja):

Slava Bogu!

Mara: Živí!

Violana: In mir ljudem na zemlji!

Mara: Živí! živí!

Violana: Živí in medvé živive.

In očetovo obličje se kaže prerojeni in potolaženi zemlji.

Mara: Moje dete živí!

Violana (z dvignjenim prstom): Poslušaj! (Molk.) Angelsko češčenje zvoni na Šmarju.

(Prekriža se ter moli. — Dete se prebudi.)

Mara (čisto potihem): Jaz sem, Pepelčica, me ne spoznaš? (Dete postaja nemirno in veči.)

Kaj pa jokca moj srček? Kaj pa jokca moja dušica?

(Otroče odpre oči, zapazi svojo mater in jame vekati.)

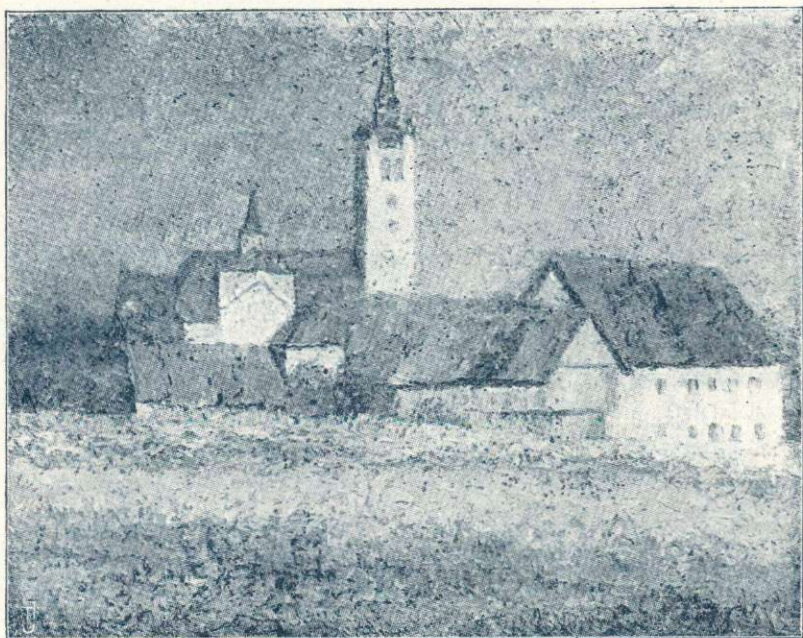
Mara (mu pozorno zre v obrazek):

Violana! Kaj naj to pomeni? Oči mojega otroka so bile črne, zdaj pa so postale sinje kakor tvoje. (Molk.)

Ah!

In odkod ta kapljica mleka, ki mu jo vidim na ustnicah? (Dalje.)

PROSVETNI DEL

IVAN GROHAR: STARA LOKA.

IVAN GROHAR.

F. MESESNEL.

Naše meščansko slikarstvo XIX. stoletja je vsebovalo vkljub romantični barvi precej realističnih prvin, ki se pa začudo niso razvile. Portreti naših dobrih mojstrov so še pozno v drugi polovici stoletja enaki, kot pred marčno revolucijo; v tej panogi se sveži razvojni tok ni obnavljal in tako postane slikarstvo meščanski poklic s solidnimi, preizkušenimi pravili udejstvovanja. Pojav, ki se jasno loči od ostale slovenske slikarske produkcije, ostane edino cerkveno-nazarensko slikarstvo Janeza Wolfa, nekoliko zapoznelega idejnega sorodnika nemške šole, ki se pa razvija enako močno pod vplivom klasične šole benečanskih koloristov, kot pod linearnim puritanstvom nemško razumljene klasične linearnosti. V njegovem delu je zavest svobodne romantičnosti pogosto močnejša, kot v delu severnih tovarišev. Iz Wolfove šole, ki je vsa temeljila v tradicijah svetovne umetnosti, je izšlo novejšo slovensko slikarstvo, zgrajeno v zvezi s preteklostjo in močno usmerjeno v nov razvojni cilj. Brata Šubica sta si koncem življenja osvojila realizem, a ga nista mogla več voditi do zmage. Ažbè pa se je omejil na vzgojo učencev in tovarišev, ki so ustvarili moderno slikarstvo, ga uveljavili in mu dali razvojno moč.

V Sloveniji je po Wolfovi smrti (1884) malo slikarjev; pečajo se več ali manj rokodelsko s cerkvenimi deli, priložnostno s krajino ali s portretom, ki doživlja tedaj svojo najbednejšo dobo. Risarski učitelj je najvišja umetniška stopnja našega slikarja, tako je vse ustvarjanje brez moči ujeto v davno okostenele akademske predpise. Vendar čaka začeto delo prednikov svoje dovršitve. Mladi talenti gredo tedaj v tujino in v njihova pripravljena srca pade seme

svetovnega razvoja. V Monakovem, ki postane pravo moderno slikarsko središče, spoznajo Jakopič, Jama, Grohar, Sternén in drugi dela modernih mojstrov, ostavijo akademije, se vrnejo v domovino in poslušajo odslej le svojo lastno umetniško vest; neoviran razvoj lastne umetniške osebnosti, uveljavljanje novega pojmovanja jim je vrhovna naloga, vredna vsake žrtve in zasmeha. Z njihovim delom dobi moderni čas svoje umetniško lice, slovensko slikarstvo postane po dveh desetletjih zopet sodobno in ustvari z novo generacijo življenja polno umetniško razdobje.

Čas okoli novega stoletja je za Slovence prava umetniška pomlad. Mladi talenti začutijo zavest naroda, v njihovem pojmovanju in delu se zrcali osvobodena ustvarjajoča sila, ki brez predsodkov pomete z ono bornostjo šolskih predsodkov, kar so je starejši še mogli rešiti v svojo mrtvo umetnost. Slikarji odkrijejo naravo, poglobe se v njene misterije in jo upodabljaajo svobodno, izluščeno iz mrtvih refleksij literarne navlake. Seveda se je način njihovega slikanja močno spremenil. Dela nastajajo neposredno v prirodi, oči vidijo le luč in zrak, iz katerega tko fina občutja in diferenciranosti. Tehnika se spremeni in vzbuja odpor pri pomanjkljivo izobraženih konservativcih. Polagoma je vsa javnost proti novotarjem, ki se združijo le z nekaterimi pesniki in kritičnimi duhovi, ki morejo dogajanje doumeti v njegovih globokih osnovah. Tako raste moderno slikarstvo brez resonance v inteligenci, takorekoč brez kulturnega miljeja v ponosno duševno aristokracičnost, ki ne mara za mase in čaka, da bo prišel čas, ko bo čut za kvaliteto toliko zrasel, da bo mogel narod slediti pogumnim sanjam svojih umetnikov. V tem položaju se je samostojna doslednost v ustvarjanju naših umetnikov le močnejše utrdila, a silna izolacija jim je povzročila mnogo gorja in več, kot ga je mogel posamezen človek prenesti. Eno največjih tragedij, kar jih poznajo umetniške biografije, je doživel Ivan Grohar, poleg Jakopiča najdoslednejši slovenski impresionist in eden naših največjih umetnikov. Njegovo življenje, ki je bilo do prezgodnje smrti v celoti posvečeno izključno umetnosti, je polno herojičnih potez in ostane posvečen memento za bodoče dobe narodovega malodušja in zaslepljenosti.

Ivan Grohar je bil kmetiški človek. Rojen 15. junija 1867 v gorah nad Železniki, je v Sorici obiskoval domačo ljudsko šolo in si moral potem sam služiti kruh kot pastir, hlapec in dryar. Živeč v elementarno lepi gorski krajini, je že zgodaj kazal talent za risanje, kar je soriškega župnika Karlina napotilo, da je mladeniča poslal v slikarsko delavnico M. Bradaške v Kranj. Po dvomesečnem učenju je odšel k cerkvenemu slikarju Milanესiju v Zagreb, od

tod pa je moral k vojakom. Zaposlen v vojaški litografski delavnici, je hotel Grohar na vsak način nadaljevati slikarski studij; dezertiral je v Benetke, a se kmalu vrnil k svojemu poveljstvu. Bil je kaznovan in šele po odsluženi dobi je l. 1892. smel misliti na slikarsko izobrazbo. Z majhno podporo kranjskega deželnega odbora je obiskoval dve leti deželno risarsko akademijo v Gradcu, se vračal o počitnicah domov in skušal doseči sprejem na dunajsko akademijo. Izpita ni prestal, obiskal pa je l. 1895. Monakovo ter se po enoletnem slikanju v domovini ponovno podal v to mesto, kjer je do l. 1899. risal pri Ažbetu večerni akt, čez dan pa studiral in kopiral v galerijah. Njegov prvi umetniški nastop v domovini pade v leto 1900, ko je razstavil na prvi slovenski umetniški razstavi v Ljubljani.

Redek je primer, da bi bila vsa mladostna tvorba tako enotna in skoraj polnoštevilno ohranjena, kot pri Groharju. Ko je skoraj petindvajsetleten vstopil v risarsko akademijo, je bil v letih, ko je duševni razvoj razumen in nagel. Prve portretne studije so tehnično izredno dovršene, idejno prevzete iz umerjenega realizma tedanjih šolskih naziranj. Pri Groharju kaže prvo delo že vse poznejše osnovne znake; kvalitetno niso pod povprečnostjo, se dvigajo včasih do izredno zaključenih del, prežeta so z disciplino, ki ne izvira iz šolske pedantnosti. Grohar slika doma kmetiške tipe z razumevanjem za njihov karakter, dasi narodopisni interes ni popolnoma postranski. Male studije kmetiških interierjev in krajine so v začetku točni posnetki, kot se zdi, priprava za poznejše kompozicije. Po vestnem studiju posameznosti stopa Grohar, pod vidnim vplivom starejših mojstrov, h kompozicijski sintezi. Deloma izvrši svojo namero v kmetiških genrih, deloma v verskih slikah, katere naročajo domačini. Začetno popolno vdanost predmetu je Grohar v teh delih že premagal. Vrhovni princip je v kompoziciji realistična celota, v katero se slikarsko prilaga in podrejuje potrebni detajl. Najdovršenejšo delo iz te dobe je »Brna« iz l. 1899, ki v enotnosti tona in mehki izvedbi popolno izpoveduje prvi program. V religiozni sliki opazimo zgodaj operiranje z lučjo, ki po svoji irealnosti izvira iz klasičnih vzorcev. Zato čutimo danes pred veliko kompozicijo »Srca Jezusovega« iz l. 1900 diskrepanco med idealistično koncepcijano kompozicijo in realizmom posameznih tipov, katere je Grohar direktno iz življenja prenašal na platno. Neizravnanost, dvom, eksperimenti se v času okoli začetka novega stoletja pojačajo. Morda ima Groharjev preokret k naravi in modernim stremljenjem tu svoj koren.

Ne toliko vpliv monakovskih slikarjev, kot znanje s slovenskimi tovariši, predvsem z Jakopičem, je povzročilo, da se Groharjevo začetno bojzljivo ogledovanje po prosti naravi ojači v zaveden program, po katerem v naslednjih letih zavojuje prirodo v vseh njenih najtajnejših utripih in si ustvari lastna slikarska sredstva. Grohar v tem napredku ni teoretik. Prepusti se

instinktom svoje umetniške narave, revolucija se izvrši z delom samim, ki logično raste s slikarjevim spoznanjem.

V začetku je bilo za Groharja slikanje krajin v solncu in zraku, v atmosferičnih finesah — in take je sedaj predvsem slikal — v glavnem tehničen problem. Šolsko znanje mu pri vsej solidnosti ni moglo pomagati niti do začetkov plein-aira. Že na prvi razstavi so Groharjeve krajine svetlejše, a narodno izražene; slikar išče smeri in še bolj načina. Odide v domače hribe, kjer je njegov stik z naravo neposrednejši in tu nastanejo dela, ki nam ga pokažejo docela spremenjenega. Čez noč zavrže nerabno šolsko metodo, ki predmet tako absolutno spoštuje zaradi njegove eksistence in ga obenem slikarstvo podcenjuje, pa tudi romantično-literarni hipni Boecklinov vpliv izgine. Grohar vidi svet organsko z vsemi odnošaji, slika ga preprosto, v jarkem solncu ob košnji in žetvi, svetlega in zračnega. Poprime se tehnike z lopatico, katere so ga naučile Segantinijeve slike. A kolika je razlika med obema slikarjema! Italijan refleksivno občuti resnost svojega predmeta, v krajini izraža občutje in epično dejanje s komponirano štafažo. Grohar je v svoji »Pomladi« dal vso besedo naravi sami; z občutkom, ki je direktno liričen, je gledal kos polja, skupino brstečih dreves in pomladno soparo, ki blesteče lomi tople solnčne žarke. Iz globoke ljubezni je privrela ta slika, ki brez geste toliko pove o našem polju in zemlji. Preokret v izrazu je tu zaključen in popoln. Slikar se je utrdil v svoji razvojni smeri, njegova notranjost je jasna.

Silne moči te pridobitve tudi tedanje nepojmljivo klavrne kulturne razmere niso mogle ubiti. Grohar je tedaj živel skoraj beraško, ker mu naročniki niso mogli slediti na umetniško pot. In povrh so mladi talenti postali samoljubnim konservativcem zelo neprijetni. To nasprotje se je tragično izpolnilo baš nad Groharjem, najčistejšim, pa tudi najobčutljivejšim značajem. Na danes nepojmljiv način je bil Grohar kot blagajnik Slovenskega umetniškega društva obdolžen poneverbe, obsojen in vržen v ječo. Njega, čigar kraljestvo je bilo svetlo, je to ponižanje in izobčenje neozdravljivo ranilo. V trpljenju očiščen, je mogel nadaljevati le še svojo jasno umetniško pot, človeku Groharju pa je bilo sojeno kratko življenje. V ne celem desetletju je dosegel svoj cilj.

Pri Miethkeju na Dunaju, kjer so razstavili l. 1904 v klub »Savo« strnjeni mladi slovenski slikarji, je Groharja spoznala in ocenila tujina. Tu je doživel zadoščenje, da je dobil njegov umetniški napor posvetilo narodne reprezentance, katere domovina ni mogla spoznati. Slede razstave v Belgradu, Berlinu, Londonu, Sofiji, Varšavi, Trstu.

Grohar v tem času živi odločeno življenje. Naselil se je v Škofji Loki, kjer slika po okolici in živi intimno življenje z zemljo, čuti z njenim obdelovalcem. Vsa duša te krajine diha iz del, ki nastanejo v Škofji Loki. V polnem solncu se topi,

večerne in jutranje meglice ji dajejo svoj čar, sneg jo v trdi zimi pokriva z blestečo odejo. Pride pomlad in zvrabi sejalec na njivo pri Kamnitniku, zgodnja zima zapodi snežinke po trgu starodavne Loke. Grohar s preciznostjo kar najbolj rafinirane tehnike izraža v teh delih mimozno občutje svojih opazovanj. Od slike do slike je subtilnejši in vse bolj sugestiven. Zopet se vrača kmetiški človek v njegovo delo. Ni več genra, ne več krajinske štafaže. Kar sedaj Grohar izpove, je globok misterij življenja, herojsko izražen v svoji preprostosti. Nastane »Krompir«, nastanejo »Snopi« in vse bolj izgineva trda realnost. V zrak potopljene postave so nam danes večni simboli. Nekaj krajin iz zadnje dobe kaže močno redukcijo žarečih barv. Sozvočje postane vse bolj uglajen, ugašajoča luč lebdi na prirodi. Poslednja, nedokončana dela pokažejo Groharja v vsej njegovi neizrekljivi mogočnosti.

Vrača se mitologija, vrača se verska slika in tudi portret. Iz globin prirode raste njegova solnčna »Pravljica«, naravna in vendar tako nadzemska mitična. Zgodovinski dogodek iz biografije naših blagovestnikov dobi v »Cirilu in Metodu pred cerkvenim zborom« nov pomen. Literarna vsebina je potisnjena v ozadje, kar umetnika zanima, je princip resnice in dobrote. S čudovitimi sredstvi je naslikal v ospredju skupino farizejskih pismoukov, vso nemirno bazo za eterični svetniški postavi, ki visoko stojita v svoji mehki jasnini. V skiciranem »Čredniku« srečamo preprost motiv, ki se je simbolično dvignil v nov pomen. In Groharjeva labodja pesem, njegov kmečki težak »Z vozom«, vkljub nedovršenosti izraža vso težo življenja. V širokih potezah je ustvarjena ta pesem truda, opremljena z vsem hrepenenjem zasanjane gozdne samote.

Grohar se je v zadnjih letih svojega življenja dvignil iz nekritične realnosti. Obvladal je naravo, dognal svoje tehnične probleme in svobodno razpolagal s svojo ustvarjajočo fantazijo. Šel je k viru našega življenja, k naši zemlji in našemu kmetu. In če se njegova slikarska sredstva vnaprej realistična, če je njegov izraz enostaven in naraven, dobivajo njegova zadnja dela vse globlji pomen. Ž njimi je izrazil vso svojo človečnost, trpljenje in lepoto, katere je bila vsa njegova notranjost prežeta. Iz očiščene notranjosti so rojena, ostanejo spomeniki naše umetnosti in sestaven del naše sodobne kulture.

Ko je Grohar umrl 19. aprila 1911 kot žrtev jetike, katero si je nakopal vsled večnega pomanjkanja, je komaj par Slovencev vedelo, koga je naš narod izgubil. Rihard Jakopič je v nekrologu izlil svojo bol nad zaostalostjo svojega naroda in napisal, da se bliža čas, ko zažari kraljestvo laži v svoji najmogočnejši glori. Petnajst let po umetnikovi smrti smo se seznanili z njegovim delom in črpali iz njegovega bogastva. Zavedamo se greha, ki ga je napram njemu zagrešila večina slovenske inteligence, ko je zaprla svoja srca spoznanju. In ko bomo v bodočnosti razširjali temelje naše kulture, nam bo Groharjevo delo etično potrdilo za vse naše skromne žrtve.

K SPOZNAVNI IN DRUŽABNI VREDNOTAM SUBJEKTIVNO-INDIVIDUALNE METODE.

DR. STANKO VURNIK.

K podpisanega razpravici »Umetnostna kritika kot družabna vrednota« v 2. številki letošnjega Doma in sveta se je v 4. številki oglasila altera pars s polemičnim člankom g. A. Lajovca »Misli o umetnostni kritiki«.

V zadnjih letih se je često naglašala kriza umetnostne kritike, ki da je premalo zmožna vršiti svojo nalogo v korist dvigu umetnostnega nivoja. Vzroki te krize, ki je težila večjidel vso evropsko umetnostno kritiko, niso tičali le v zunanjih okolnostih, kakor v nepoklicanosti ali preozki umetnostni izobrazbi kritiko vršečih oseb ali v neizbirčnosti urednikov, nego so bili utemeljeni globlje. Tičali so v specifični duševni usmerjenosti Evrope polpreteklega časa, v kateri sta tako zelo enostransko narastli subjektivistična in individualistična komponenta. V tej taki smeri je kot znak časa rastla ona impresionistična, ekspresionistična, futuristična itd. umetnost, ki je bila tako kratkotrajnih vrednot, tej smeri se je često, žal, vdajala celo znanost, ki mora že a priori biti objektivna in vsestranska, tej smeri se je skoraj povsem vdala kritika zadnjih let.

Zakaj bi se pa tej smeri, v kateri plava duša sveta sploh, ravno kritika ne smela vdati, ko se ji je že vdala umetnost, s katero je kritika v tako ozki zvezi?

So nekateri, ki pojmujejo naloge umetnostne kritike v povsem estetsko-reproduktivnem zmislu, kakor postavim Wilde, ki mu je kritik oni, ki more izraziti svoje doživetje ob umetnini »v drugem materialu«, pri čemer se kritik nekako izpoje ob umetnini kakor pesnik ob solnčnem vzhodu, so drugi, ki trdijo, da mora kritika odkrivati ljudem skrite estetske vrednote umetnine, so tretji, ki trdijo, da mora kritika učiti umetnika in uživajoči subjekt, vplivati na razvoj umetnosti itd. Toda kakršno koli tendenco naj kritika že ima, med drugim je vsakojaka kritika tudi sodba o kakovostih umetnine, ki nujno mora bazirati na eksaktnem spoznanju teh kakovosti, ki jih umetnina ima v svetu objektivnosti in vsestranskosti. Tako je ena izmed dolžnosti kritike tudi ta spoznavna, »znanstvena« dolžnost, in brez tega fundamenta, brez spoznanja umetnine, brez predhodnih objektivnih ugotovitev lastnosti umetnine, ni mogoča prav nobena sodba o umetnini.

Baš to bazo pa je subjektivno individualna kritika zavrgla in s tem zašla često v jarko nasprotje z znanstvenimi rezultati, in kakor so se pritoževali modeli nad umetniki, da ti ne slikajo njih nego sebe v portretih, so se pritoževali umetniki, da kritiki govore v kritikah o sebi in ne o umetnini. V individualizmu zadnjih let je bilo o isti umetnini toliko mnenj, kolikor presojajočih glav, še nikoli v zgodovini morda ni bilo

toliko sporov med umetniki in kritiki kakor v kritičnem času te smeri, ki je v spoznavnem svetu zanesla v anarhizem.

Pri delu za okrepitev te baze, za sanacijo kritike v današnjem, modernem zmislu, sem podpisani napisal na urednikovo povabilo omenjeno razpravo, v kateri nastopam za vsestransko preiskavanje umetnine in za kritikovo vsestransko orientacijo, za kritiko z merili in z odgovarjajočimi merili, za utemeljeno in mersko sodbo, za objektivno sodbo namesto subjektivne, ki često dovaja do videnja stvari na umetnini, ki jih na njej ni. Tako se članek nanaša na izbranih sedem tipov sodobne kritične metode in nastopa v glavnem zoper enostransko-individualno presojo kritiko, zoper subjektivno zdenje o umetnini, ki je često v prekem nasprotju z objektivno resnico o umetnini, zoper inadekvatna merila in zoper splošne sodbe namesto determiniranih. Članek se nanaša le na izbranih sedem tipov, katerih preiskava je bila v danem položaju najnujnejša in nima nobenih pretenzij, biti razprava o kritiki sploh.

Zoper članek, ki vsebuje skoraj same samo-obsebi razumljive zahteve, polemizira A. Lajovic, stoječ na podiju alterae partis. Debata z njim je izključena: 1., ker je odklonil logični in znanstveni način izmenjavanja misli, ki je edini smotrni debatni način, in 2., ker se je postavil na odločeno stališče po vsebini in osporil prvotno stavo problema (če gre meni za raziskovanja, katera sodba je pravilna ali socialna in katera ne, gre njemu za vse kaj drugega, ker sta mu pravilna kakor nepravilna sodba enako socialno pomembni), s čimer je onemogočil enotno platformo za debato.

Že s tem odklonom konvencionalnega orožja in s tem postavljenjem na samolastno stališče se je L. izkazal še pred debato za tipičnega zagovornika subjektivno-individualne smeri, izkazal se je za takega že formalno s tem, da mrgoli v njegovem spisu številnih »jaz mislim« in »meni se zdi«, s čimer toliko spoznavno važnost pripisuje subjektivnemu, nekontroliranemu zdenju in poudarja veljavo enostransko-osebnega vidika, da nas prav nič ne preseneti dejstvo, da spričo tega kulta jaza anarhistično odkloni vse spoznavne avtoritete, ki niso jaz, torej tudi znanost in logično konvencijo. Ta metoda mora vesti v znanstveno pustolovje in vpoštevjanja nevedno dokaznost, ki bi jo i otrok često brez truda ovrge. — Kakor pa je z L. debata izključena, je njegov protičlanek vendar važen dokument miselnosti subjektivno-individualne alterae partis in najlepši primer, na katerem se da pokazati spoznavna in socialna absurdnost te jazovsko-anarhistične metode v kritiki. Hočemo ga tako v svrhu demonstrationis absurdi analizirati pod premiso, da podobno usmerjen kritik nič drugače ne »gleda« na umetnino kakor »gleda« na moj članek L. in dalje, da je to gledanje tako, da očituje velike spoznavne in družabne nevednosti.

Že Lajovčeva konstelacija k članku in zgrabitev problema je individualna in subjektivna

ter zapada inadekvatnim merilom. Moj članek ni »Vurnikovo gledanje na kritiko sploh«, ni »enostranski« in noče biti »redukcija vprašanja kritike na najenostavnejšo formulo«, kakor mu očita L., saj pravi v uvodu, da gre le za sedem izmed tisoč mogočih tipov, dalje nikakor izključno ne propagira smeri »objektivizem-neindividualizem« nego pripisuje pozitivne, celo v številkah izražene vrednote i subjektivni i individualni kritiki do rečene mere, trdeč, da ti dve le »ne smeta kritiku biti edino merodajno orodje«. Če torej L. »zoperstavlja svoje gledanje«, ne gre za dvoje ekstremov in je konstelacija k debati iz gornjih razlogov, ki jih fiksiram v svojem prvem članku, napačna. In če bi se kritik takole konsteliral k presoji umetnine, bi se tako napačno, kakor če bi se tako postavil sodnik pred zločinca.

Vsi bistveni nedostatki te metode: inadekvatna merila, individualna enostranskost s prezretjem vsega, kar se individuu »ne zdi« važno, poleg tega subjektivno »videnje« stvari, ki jih ni (lepo opisuje tako subjektivnost postavim Cervantes v Don Quixotu, ki se tepe z vetrnim mlinom, ker »se mu zdi«, da je sovražnik, pa se je na zdenje tako zanesel, da ni šel niti pogledat, če je res), so vzrok ničevosti nadaljnjih Lajovčevih protiizvajanj od točke do točke.

Zoper točko 1., kjer je govor o pravilnih in nepravilnih sodbah, od katerih so prve družabno razmeroma več vredne, polemizira L., ki odklanja logiko s takim dokazom: Začne s procesom prehrane človeškega telesa in ga aplicira na duševno življenje, ker se »mu zdi«, da tam stvar ni nič drugačna in pride s tem do zaključka, da je »zmota nujna podstava resnici«, iz česar zopet zanj sledi, da »sta za življenje človeške družbe enakovredni resnica kakor zmota« in da »nepravilna kritika socialno ni prav nič manj pomembna kot pravilna«. Kdor takole dokazuje, mora seveda odklanjati znanost in logiko, aplikacija organskega prehranjevalnega procesa na duševni svet je namreč radi temeljne različnosti materialno-energetičnega in psihičnega sveta povsem nemogoča, dalje iz te, s. v. v. — kolobocije nikakor ne sledi sklep, da je »zmota nujna podstava resnici«. Psihologija smatra zmoto, t. j. vsled sekundarnih vplivov inadekvatno a pristno spoznanje za pojav, ki res more v nekih slučajih vsled kontradiktornega nasprotja i. dr. z resnico navajati nanjo ali vsaj biti posredni pomožni člen v verigi spoznavanja, nikakor pa medčlen zmote psihološki ni nujen, zakaj tisoč možnosti bi lahko našli direktnih poti do resnice, posebno v eksaktni znanosti z metodo. In končno iz vsega tega zopet nikakor ne izvira socialna in življenjska istovrednost resnice in zmote, česar ne bomo posebej pobijali, ker vendar socialno ni vseeno, ali živim v zmoti, da je kraja dobro delo, ali pa v resnici, da kraja ni socialno dejanje! S tem dokaz absolutno propade: vsled inadekvatnih meril in individualnega nasilja nad logiko ter znanostjo, ki dovaja v pustolovje, in vsled subjek-

ti v n e g a »z d e n j a«. Rezultat prvega L. protidokaza (nedosledno se drži vendarle »logike«, ki jo drugim zameri: glej subjektivno bruno v očesu, moja točka 6.!) je ničla. In če si nadalje protičlankar pri tej točki »pomišlja dati« raziskavanju problema, kaj je prav in socialno in kaj ni, »ime znanosti«, si mi prav nič ne bomo pomišljali po vsem tem, kar je anarhizem pokazal pojmov o »znanosti«, pustiti subjektivno-individualna »zdenja« in podobne vrste dokazno nujnost kot neškodljivo ob strani, kadar bo šlo zato, kaj je in kaj znanost ni.

K točki 2., kjer je govor o tem, da ima višjo družabno vrednost dokazno podprta sodba, ker more prepričati, od prosto v svet vržene teze, ki tudi lahko sugestivno vpliva, pa ne za vso družbo odločilno, polemizira L. z dvema iz teksta iztrganima vrstama izmed 46 vrstic, pusteč glavni utemeljek ob strani (indiv. enostranskost, inadekvatno merilo). Dokazuje sugestivni vpliv na družbo, ki ga je nanjo izvajalo geslo Egalité, katerega dokaza ne moremo sprejeti, ker geslo Egalité 1. ni dokazna sodba in 2., ker ni to geslo sugeriralo revolucije, nego ga je šele razvita revolucija rodila in poleg tega prvi članek izrečno predvideva možnost sugestije. Dokaz je absolutno propadel vsled: inadekvatnih meril, individualne enostranskosti in prezretja in vsled nepoznanja znanosti zgodovine. Rezultat drugega protidokaza je ničla.

K točki 3., kjer je govor o tem, da so absolutne sodbe le splošne in da so družbi koristnejše mersko determinirane od splošnih in da je treba kritiku za vsako merjenje neobhodno potrebnega merila, t. j. orientacije, polemizira L. s 4 vrstami izmed 73 (inadekvatno merilo, indiv. enostranskost). Ne dotakne se dokaza, marveč enostavno »zoperstavlja Vurnikovi trditvi svojo« takole: »Če bo človek, ki je briljantno nadarjen za literarno estetiko, prečital tudi le par knjig, bo njegova sodba stokrat bližja resnici kakor ona, ki jo bo izrekel malo nadarjen človek, ki je prečital sto knjig«, v zvezi s čimer mi očita, da ne vpoštevam večje ali manjše talentiranosti. Ta očitek je krivičen, ker sem jaz na strani 92 to storil s tem, da sem dopustil posamezniku tudi možnost sodbe, ki učinkuje relativno neindividualno in jo more sprejeti večji del družbe, drugič je L. prezrl, da gre pri tej točki — kako je bilo prezretje sploh mogoče! — za »merske sodbe« in tretjič vprašam, kako naj človek, ki je »briljantno nadarjen« za merjenje in ima »izredno bistrino pogleda«, meri brez metra in merila? Kako naj nekdo, ki samo površno pozna slikarstvo, agnoscira na novo odkritega Rembrandta, ali datira slike ali ugotavlja stil, plagiat, provenienco, strujo, ali izreče kakršno koli mersko sodbo? Tretji protidokaz je uspel radi inadekvatnih meril, individualne enostranskosti z rezultatom ničle.

Na 4. točko, kjer je govor o adekvatnih in inadekvatnih merilih, L. sploh ne reagira, pa vendar trdi že uvodoma, da je vse »Vurnikovo gledanje tako v temelju kot v posameznostih zmotno«, torej je zmotna tudi ta točka, jeli naj verjamemo brez dokaza (avtoritativni individualizem) samo zato, ker ima protičlanek podpis? Takšno nedokazno sumničenje smatramo za neravno. Rezultat protidokaznega postopka zoper točko 4. je ničla.

K točkama 5. in 6., ki sta za L. najbolj kočljivi (individualno enostranska in subjektivno-napačna sodba), reagira L. le na eno samo izmed 96 vrst (indiv. enostranskost, inadekv. merilo), prav za prav reagira le na tri besede v oklepaju, in še te je čital drugje, kakor navaja (subjektivno »videnje« stvari, kjer jih ni). Kako anarhistični individuum z močno osebnostjo in izredno bistrino pogleda »interpretira«, hočemo tu pokazati na podlagi primere dveh citatov, od katerih je prvi moj, drugi pa Lajovčeva individualna projekcija nanj:

»Izkustvo, deloma podprto z izsledki geometrije, uči, da več individualnih projekcij bolj izčrpa resnico o predmetu, kakršna obstoja v objektivnem svetu, od ene same. Sodba, ki bi izvirala iz čim največ projekcij, bi bila bližja objektivni resnici od ene same, ker bi bila bolj vsestranska.«

In »individualna projekcija« na ta odstavek:

»Objektivizem pri kritiku obstoja, po Vurniku, če ga prav razumem, v tem, da kritik ne izraža kritičnih misli takih kot so njemu lastne, ampak take, ki so lastne večji grupi ljudi, objektivnega, ustvarjajočega umetnika pa imenuje Vurnik tistega, ki v svoji umetnini ne izraža svojega prokletega sentimenta, temveč, ki izraža sentiment neke grupe ljudi.«

Brez komentarja, le to naj rečem, da on polemizira s poglavjem individualistične in ne objektivistične sodbe, zamenjal pa je oboje, ker je bržkone kaj prezrl. Dalje mi očita, da smatram »individuj in skupino več individuov kot naravno nasprotje«, kar pomeni subjektivno »videnje« stvari, ki je ni, zakaj L. je moral »prezreti«, da gre tu za projekcijo prvič in drugič za geometrično višjo vrednost več projekcij in manjšo vrednost manj projekcij, kar izvira, če »prezreš« ves tekst, vsaj iz številčnih primerov. Potem gre (točka 7.) za to, da »postane mnenje posameznika mnenje skupine, če je posameznikova duševna superiornost tolika, da njen akcijski radius z intenziteto izžareva v družbo in doseže tako ono objektiviteto, ki se zdi Vurniku ideal«. Zgodovina, ki jo mora L. z znanostjo vred odkloniti, pravi drugače: Če rabi družba namesto zastarelih, nerabnih, novih, novemu času pripravnih vrednot, sprejme te od onega posameznika, ki jih prvi predloži. Če pa tisti posameznik ne predloži baš strogo določenih, baš potrebnih vrednot, mu vsa resnična ali namišljena duševna superiornost niti nasilje ne bo pomagalo »objektivirati« jih, marveč bodo ostale individualne vrednote, v nasprotnem primeru pa so te vrednote lahko socialne vrednote. Kar se tiče objek-

tivne dokazljivosti lastnosti umetnine, moram L. ves odstavek z opombo vred še enkrat predložiti v studij, da bo objektivno in ne samo zdenjski prodril vanj in ne bo več tepel vetrnega mlina. Rezultat protidokaznosti k mojim točkam 6., 5., 7. je uspel z nujnostjo ničle.

Protidokazna nujnost protičlanka je torej ničla vsled subjektivno-individualnega postopka. Altera pars se članku niti približala ni, komaj da se je »izpela«, sebe namreč, spričo njega. Če bi bil L. kritik in moj članek umetnina, bi bil rezultat isti, namreč bila bi to kritika, kakršnih smo danes vajeni in kakršnim je treba že enkrat napraviti konec, če hočemo s kritiko in posredno z umetnostjo kam naprej.

Če vzamemo sedaj še afront L. zoper znanost kot tak, je jasno, da filozofija absolutnega, anarhističnega jaza in njegovega zdenja, ne more priznati objektivnih in socialnih avtoritet kakor n. pr. znanosti, ki je v opreki z nekontroliranim, individualnim zdenjem. To stori altera pars zase zelo značilno s takole argumentacijo: »Nič mi ni kmalu tako zoprnega kot taka umetnostna znanost, katera s svojim klavrno nedostatnim orodjem brska po živem telesu umetnosti in zraven pridiguje neke trditve, ki ne kažejo ničesar, kot blisketavost penastega mehurčka«. Opraviti imamo s temile dejstvi: Lajovcu je znanost zoprna (po vsem tem razumljivo!), kar nas nič ne briga, ker vemo, da je tudi mesarju astronomija zoprna, da pa ni astronomom itd. in ker smo na svetu različni ljudje z različnimi interesi. Bolj vpoštevanja vreden je argument, s katerim se zavrača umetnostna znanost zato, ker rabi »klavrno nedostatno orodje«. Neko orodje mora rabiti, če nima dostatnega, pa kakršnega ima, zboljšajte ji ga! Pa argument, da brska po »živem« telesu umetnosti... Tudi naravoslovec brska z nedostatnim orodjem po še bolj živem telesu polža in kaj naj končno človeku, ki je muzik, pomeni konstatacija, ki se tiče polževega črevesja? Dejstvo, da je Lajovcu umetnostna znanost zoprna, ni nič nenavadnega, saj trdi sam, »da vsak strokovnjak le svojo stroko glorificira«, toda zelo takten, vljuden, potreben ali umesten pa takle napad na kompletno »umetnostno znanost« ni in umetnostna znanost je čisto potolažena, v kolikor jo smem podpisani, najnevrednejši, sploh tolažiti.

Kar se tiče družabnih vrednot dognanj subjektivno-individualne metode, menda nimamo več dosti ugotavljati po vsem tem, kar je ta metoda pokazala spoznavnih nevrednot. Naj poudarimo samo še samolastno postavljanje individua na samolastno stališče, postaviti tako, ki je v opreki z eksaktnim spoznanjem in družabnim redom, postavim na stališče že gori obravnavane »družabne in življenjske istovrednosti resnice in zmote, pravilne in nepravilne sodbe«, kakor ga na vrhuncu anarhizma propagira Lajovic. Če se postaviš na tako stališče, sta ti zmislja stavkov: »cogito, ergo sum« in »sum, ergo non cogito«, istovredna, sta ti socialno istovredni trditvi: »moriti ljudi je dobro delo« in »moriti ljudi ni prav«. Bog, če bi se kdo »postavil« na prvo

»stališče« in moril družbi koristne ljudi, pa bi se, pozvan od družbe na odgovor, opravičil za svoje zločine s tem, da »stoji na stališču«! In če Lajovic podpisanemu kot umetnostnemu zgodovinarju meče »znanost« v obraz, kaj bi bilo, če bi mu jaz kot sodniku očital takole njegovo stališče, če bi vedel, da je tudi v svoji stroki dosleden svojim nestrokovnim načelom?

Da, tu je višek individualizma-anarhizma, konec logike in znanosti in začetek analfabetizma, ki ga — vseč mi je ta doslednost! — moj protičlankar tudi odkrito zagovarja (gl. 2. št. let. Lj. Zv.), tule je zlo naše kritike, tu je tudi socialno zlo!

KRAJNSKA ZHBELIZA V CENZURI.

DR. AVGUST ŽIGON.

Čopova beseda z dné 21. I. 1850 o Zhbelizi: »mit der Zeit kann sie bedeuten d besser werden« — je nam dandanes zelo dragocena zgodovinska beseda. Izraz subjektivnega (bi rekli) literarnega upanja v bodočnost; a tudi (neoporečno da) izraz konkretno zavestne, kvalitno literarne že namere; zato datum o programu, in datum že o »šoli« — ob Zhbelizi. Tiha napoved — nove poti, mišljene in usmerjene — »v deželo duhóv«!

Ni seveda pa Čop takrat (ob tisti besedi svoji 21. I. 1850) še oddaleč ne slutil, da bo še istega leta v Ljubljani doživela Zhbeliza sovražni krik: »Lenoro bere naj, kdor ne verjame!« Bila je Bürgerjeva Leonora (vsaj od l. 1792 nadalje) do tistih dni že davno evropska literarna znamenitost; a bila je Bürgerjeva Leonora takrat pa tudi že neka naša domača tradicija, — literaren problem iz Zoisove dobe.* In kot

* Ohranil se nam je v Levstikovem »Gradivu za Prešerna« rokopis starejšega slovenskega prevoda »Leonore«. In tradicija je, da je prevod, pisan s svinčnikom in Zoisovo roko, — Zoisov. (Obj. L. Pintar: Književne drobtinice. ZMS IV., 1902, 160/167). Ohranil pa se nam je srečno tudi Kastelčev prepis Zoisovega prevoda, — dokaz, da ga je že Kasteliec poznal in proučeval, a poznala ga pa torej pač tudi Prešeren in Čop. (Prim.: Grafenauer Iv., Iz Kastelčeve zapuščine. V Lj. 1910/11., str. 85/88). Literarni problem »Lenore« je v Zoisovem rokopisu označen z besedami: Diser Versuch, Bürgers Leonore ins Krain.[erische] zu travestiren, zeigt die Armuth der Sprache besonders in Reimen das schöne Refrain »Bei Gott ist kein Erbarmen« ach wehe, ach wehe mir Armen ist absolut unübersetzlich... (Tam, 87). Že s tem je bil literarni problem v našem slovstvu Prešernu kot nasledniku naravnost zgodovinski razvojnó določen! Kakó so torej morali pogledati, ko jim je v pismu z dné 10. febr. 1850 prišel po opravljeni cenzuri Kopitar (in morda tudi v cenzurnem rokopisu Zhbelize I. »in margine«: prim. Pavškovo uradno opazko ddto. 28. III. 1853: »ungeachtet der vom Wiener-Zensor gleich bey dem ersten Hefte erhaltenen wohlmeinenden Warnung«) — s poukom

dragoceno jim tradicijo, kot neko raritetno specialiteto iz preteklosti domače — so mladi romantiki »Lenoro« takoj ob ustanovitvi Zhebeline povzeli, jo dvignili iz malokomu le znane zasebnosti ter jo tam na koncu (pač Čopova ideja!) za markanten sklep njihovega I. letnika vpostavili v javnost, v domače slovstvo naše; ž njo tisti izporočeni jim že literarni problem. »in wie weit sich das deutsche Original im Krainischen nachbilden ließe« (Čop 16. V. 1830 Kopitarju: ZMS V., 97). Svesti si, kakor kaže, da so zmagali negativni očitek prejšnje dobe: »die Armuth der Sprache«! in pa tisti češ da »absolut unübersetzlich«! Iz tega je šele doumeti, kaj je pravzaprav menil Čop, ko je v svoji zgodovini slovenskega slovstva (1830) s kratko opombo povdaril ob Prešernu »seine Uebersetzung der Leonore, in der er mit dem Original wacker gerungen«. (Šafařík, Gesch. d. slav. Literatur. I., 44). In doumeti, kakó značilen je popolni molk Čopov v njegovi recenziji Zhebeline (l. 1833) k Čelakovskega opombi: »Die Uebersetzung der Lenore ist zwar gut, doch muß sie unserer böhmischen zierlicheren den Vorrang einräumen. Es wäre gut, wenn sich der Herr Uebersetzer mit dieser letzteren bekannt machen möchte. Auch wäre zu wünschen, daß sich die Slowenen mehr mit Uebersetzungen aus den übrigen slawischen Mundarten, als anderswoher befassen möchten, wodurch sie mit ihrer Sprache nicht so leicht auf Abwege gerathen würden.« (Illyr. Bl. 1833, Nr. 6, pg. 24/1). A slednjič bo iz tega šele tudi vsaj slutiti, zakaj je Prešeren vsprejel »Lenoro« kot edini prevod — v svoje »Poezije«, dasi je seveda poleg formalnega odločal tudi še vsebinski razlog! Ljubljana, takratna Ljubljana, »dolga vas« z mogočno dominantno svojo (hujšo ko sam Sedlnitzky!), slepa za lepo tradicijo Zoisovega duhá, slepa za kvaliteto intencijo novih literatov, pa je zagledala s svojim »bistrim« očesom v baladi — svojo nemoralo. In bistri ta pogled, to nemoralo je bilo treba poslej obveljaviti; do zmage seveda, za vsako ceno. In obrnili so kritični možjé, »als von Gott aufgestellter Wächter der Sittlichkeit und des den Vorgesetzten schuldigen Gehorsams« (o kolika zloraba, dà, nemorala v tej uradni besedi Pavškovi z dné 28. III. 1833!) — ter naperili ost togotno zoper Zhebeline; ost na

o Lenori: »hätte eher nachgeahmt, als übersetzt werden sollen«! (Čop 16. V. 1830: ZMS V., 97). Prešeren piše Čopu 13. II. 1832 iz Celovca, da je že na Dunaju kot jurist 4. leta (novb. 1825—sept. 1826, torej preden je odšel k stricu na Ježico študirat za rigorozne [Ljublj. Zv. 1900/758: Benedičičeva ddo. 13. XI. 1826] ter od tam 12. I. 1827 dal v Ljubljani natisniti svojo prvo »Dekelzam«! — bil imel in v tistem poslej sežganem sešitku pokazal Kopitarju v presojo, poleg Povodnjega moža in Lažnivih pratikarjev, tudi že Lenoro (Lj. Zv. 1888, 570). Prešernov prevod Leonore je vsaj v prvi roki nastal torej nekako do l. 1826, a gotovoda pač šele po smrti Vodnikovi († 8. I. 1819) in Zoisovi († 10. XI. 1819). Na Dunaju potemtakem?

smrt, takoj, že prvo leto njeno. »Balade od zhebeline zasrane, de bi se té med nami zamorile!« Vsega tega Čop 21. I. 1830 torej ob tisti svoji literarni napovedi pač gotovoda ni slutil. Toda, ko je prišla ta opozicija, nepričakovana sicer od take strani, se jej niso oportuno umaknili. In prav to je bilo tisto njihovo veliko, naravnost kulturno dejanje! Dala je takó povod opozicija od one strani zeló o pravem času — pri nas takrat domà že davno zeló potrebni besedi; izzvala jim je iskri — bič: programno deklaracijo »Nove pisarije«, iz resničnega življenja zajete — v pravilno primerni satiri; s perečo, s klasično persiflažo — tiste ljubljanske literarne »morale«. »Poj rajši to, kar treba je pri hiši, Za hleve treba, treba je na polji...«. Odločili so se, idejno krepki romantiki, (»malo modri možjé«!), za vstop v tempelj — z bičem v roki. Napovedali so boj vsemu tistemu literarnemu kramarstvu in zavratnemu policajstvu dolge vasi; odkrit in oster boj vsemu, kar je bilo v njej takrat razvoju, razmahu domače literarne besede, a tudi razvoju, življenju slovenske duše napoti! Program, nov, dotlej pri nas neslišán še program, — za svojih sto let v bodočnost! In plačevala sta ga pri nas v dolgi vasi naši pozneje obá, ki sta ga bila postavila, Čop in Prešeren, Prešeren in Čop, — s svojim življenjem. Tak je bil boj, táko bilo odplačilo za tisti napovedani Čopov »mit der Zeit bedeutend besser werden«! Toda kakó ob vsem tem — pa to leto srečen obračun s cenzuro takratno?

KRAJNSKA ZHBELIZA II.: 10. III.—16. IV. 1831.

[Cenzor: Kopitar. Dunajski akt: N.M.2558/1831; ni ohranjen.¹]

I.

1. Prošnja Kastelčeva za dovolitev natiska, z dvema rokopicoma v prilogi, — šele z dné 10. III. 1831:

Kolekovano: Sechs-Kreutzer

Hohe k. k. Polizeyhofstelle!

Nach Beweis der Beilage dd^o 26. Februar 1830 ./.] N° 4053 in ./.] wurde mir die Bewilligung ertheilt eine krainische Zeitschrift unter dem Titel: »Krajnska Zhebeline« in zwangslosen Heften herauszugeben, wovon das erste Heft bereits im v. J. erschienen ist.

Da ich das zweite Heft derselben sobald als möglich zum Drucke zu befördern wünsche, wage ich solches *A. et B.*] *Hochderselben* unmittel-/bar in *duplo* vorzulegen, und bitte unterthänigst:

Die hohe k. k. Polizeyhofstelle geruhe das *Impri-matur* zu ertheilen, und mich hievon gnädigst verständigen zu lassen.

Laibach am 10. März 1831.

Michael Kafteliz (m/p)

Scriptor an der k. k. Lycealbibliothek in Laibach. /

¹ Veda I., 161, l. c.: »vničen«.

Na hrbtu pole (rubrum):

/ An / die hohe k. k. Polizey-/hofstelle / in / Wien /
/ Michael Kasteliz Scriptor / an der k. k. Lyceal-
bibliothek / in Laibach /

/ legt das 2te Heft der / krainischen Zeitschrift, / be-
titelt: »Krajnska / Zhbeliza« in duplo vor / und bittet
unterthänigst demselben das / Imprimatur zu er-
theilen. /

/ Mit Beil. ·/· und A et B, / wovon ·/· und B rücker-
bet-ten werden. /

Dunajski pripiski na hrbtu:²

Einſtweilen rückzubehalten praes d/ 18. März 831.
und ist in / die Cenſur ein-
geleitet worden /

W d/ 19 März 831

N: 2558.

Priloga ·/·.

[Lastnoročno Kastelčev prepis.]

Nro 4055

Kolek: 15 Kreuzer

Laut einer Eröffnung der hohen Polizeyhofstelle vom 11. v. Monats hat hochdieselbe über Ihr Gesuch vom 8. v. Mts die Herausgabe der von Ihnen bearbeiteten Zeitschrift in zwanglosen Heften — betitelt: »Krajnska Zhbeliza« und die Drucklegung des von Ihnen vorgelegten ersten Heftes, so wie der demselben beigefügten Dedikation zu genehmigen geruht.

Es wird demnach Ihrem diesfälligen Manuskripte das *Imprimatur* hiemit ertheilt, und Ihnen ·/·] eines der zwey anher vorgelegten *Exemplare* desselben im Anbuge rückgestellt.

Laibach am 26. Februar 1830

Schmidburg m/p

Spiegelfeld m/p

An den Herrn Michael Kasteliz, Scriptor an der k. k. Lyceal-Bibliothek hier.

Verifikation (z roko kancelistovo):

Collationirt, und dem ungestempelten *Original* gleichlautend befunden.

K: K: Bez: Gericht zu Laibach am 9. März 1831

L. S.: K. K. Bezirks-Gericht Umgebung Laibach

vPossanner BzK

A. V³

Kaj ta akt pravzaprav pomeni — v svoji navidezno čudoviti naivnosti?! Kastelic se je obrnil to leto naravnost na Dunaj: izbral si je tisto, le v skrajnih slučajih niti ne dovoljeno, ampak samó »dopuščeno« pot. Je li to bila drznost na dobro srečo, ali bilo skrbno in previdoma pripravljeno dejanje, ki je uspelo vsled privolitve dunajskega cenzorja Kopitarja? Izognili so se Čebeličarji — lokalni cenzuri! Toda li s Kopitarjevo, in če že ne naravnost privolitvijo, pa recimo da vsaj poprejšnjo vednostjo? Ugotovimo.

² »Indorsat« ·/· je lastnoročno Kopitarjev; brez podpisa sicer, toda roka je njegova. »Praesto« kaže spet druge roke pisavo; in tretjo nadalje vložna številka: N. 2558, ki jo je z izredno lepo potezo pripisal pač poslujoči kancelist pri vložnem zapisniku na Dunaju.

³ = »Franz v. Possanner, B[ezirks]-K[ommisär] A.[mts]-V[orsteher], zugleich Verwalter der k. k. Fondsgüter zu Laibach« (Gub. Schem. 1831, 59) — pri proviz. okrožnem komisarijatu, kjer si je dal Kastelic svoj prepis uradno verificirati. Tu podpisani v. Possanner: velezaslužen odbornik kmetijske družbe v Lj. (Cfr.: LaibZtg. 1835, Nr. 39, pg. 154).

vitev je težavna. Odkod jo vzeti? V aktih je seveda ni iskati. Iz pisem? Bila so, — ni jih! Edini drobn podatek, ki nam ga povsem nepričakovano tu prispeva naš uradni akt, kaže le, da je bilo nekaj osebne intervencije tam na Dunaju v prilog in prid Zhbelizi: da Kopitar ni zavzel odklonilnega stališča kakor bi ga bil lahko, ampak da je sam obveljavil Kastelčevo toletno pot — via facti. Kratka odločitev, dve besedi: Einstweilen (t. j. do nadaljnega) rückzubehalten! Prav takó lakonska utemeljitev: Ist in die Zensur eingeleitet worden. In vloga Kastelčeva je na Dunaju obveljala, kar bi vsled svoje precej trhle motivacije same: »da ich das zweite Heft sobald als möglich zum Drucke zu befördern wünsche«, vsaj pred Sedlnitzkim — pač ne. Toda li ta srečni uspeh brez poprejšnje obvestitve in priprave? Pisal je bil Grimm Kopitarju ddo. »Cassel 10. Okt. 1823« kulturno besedo: »Mein Censoramt ficht mich wenig an, dergleichen treiben wir gelinder als ihr Herren dort und alles wischt durch.«⁴ Toda, Kopitar na Dunaju ni bil Grimm v Nemčiji; Kopitar je bil eden izmed tistih Grimmovih »Ihr Herren dort« — in delil, tudi osebno, stroge milosti. Torej?! Vemo — le eno: bil je Čop takrat Kopitarju že »mein slavischer Schüler Čop«.⁵ Ali pa je bil Kopitar morda vsprejel vlogo takó naivno, kakor se zdí in kakor je pisana? Ali ni videl? ali morda res ni vedel? da se hočejo s to vlogo izogniti Ljubljani in njeni besedi! Ker to pomeni pravzaprav Kastelčeva vloga na Dunaj; to je pravzaprav — njeno bistvo. O, če bi le imeli — pisma! Pisma, ki so bila.

II.

1. Osebno cenzuro »pismo« dunajskega prezidenta državne policijske in cenzurne oblasti, z dné 2. IV. 1831, guvernerju Schmidburgu v Ljubljano:

Hochwohlgeborner Freyherr!

·/· Mittels des angebotenen Gesuches hat der Skriptor an der k. k. Lycäal-Bibliothek zu Laibach, Michael Kasteliz, das 2te Heft der von ihm bearbeiteten Zeitschrift: »Krajnska Zhbeliza« zur Erwirkung der Druckbewilligung für dasselbe unmittelbar anher eingesendet.

Da gemäs dem Gutachten des hierortigen Censors gegen die Druckbewilligung des fraglichen Manuskriptes kein Bedenken obwaltet, so nehme ich mir ://:] die Freiheit Euerer *Excellenz* dasselbe nebst dem Duplikate mit dem Ersuchen zu übersenden, dß Hochdieselben, falls Sie bey nochmaliger Prüfung dieses Manuskriptes keinen hierorts unbekanntem Anstand darin wahrnehmen sollten, wegen Ertheilung des *Imprimatur* das Nöthige anordnen, zugleich aber dem Gesuchsteller bedeuten lassen möchten, die ferneren Hefte seines Journals im

⁴ Vukova perepiska I., 718. (Beograd 1907).

⁵ Kopitar Hanki: Wien 22. Sept. 1833. (Jagić, Neue Briefe, 114); to važno mesto o Čopu ni navedeno v registru tam na str. 878, in zató ga tudi citat v Slov. biogr. leksikonu na str. 108, stolbec 2, vrsta 9: v članku »Čop Matija« — nima.

ordentlichen Wege bei der kompetenten dortländigen Behörde einzubringen.

Ich habe die Ehre mit ausgezeichnete Hochachtung zu seyn

Euerer *Excellenz*

Wien, am 2. April, 1831. gehorsamster Diener
Sedlnitzky (m/p)⁶

/ An Se: des k. k. Herrn Gouverneurs von Illyrien, /
/ Freiherrn v. Schmidburg *Excellenz* in /
Fasc: 54.—20. / Laibach. /
Na hrbtu pole zapiski ljublj. gubernija:

$\frac{8244}{1294}$ F

praes. 8. April 831.
Gub K

Ugoditev. Toda ne, kakor lansko leto; ampak le pogojna: »falls«! — dasi tudi lani (kakor letos) ni bilo lokalne cenzure. To odpira dragoceno perspektivo tja v zastrtost ozadja. Dal je Dunaj svojo odobritev; toda zadnjo, odločilno besedo je prepustil — Ljubljani. Rekel je jasno: »Kein Bedenken«; toda v čudno dvoumni stilizaciji je dostavil hkratu določbo: »dß Hochdieselben, falls Sie bey nochmaliger Prüfung dieses Manuskriptes keinen hierorts unbekanntem Anstand darin wahrnehmen sollten, wegen Ertheilung des Imprimatur das Nöthige anordnen«! Ali ni to pogodilo Kastelčeve vloge naravnost kakor z iglo v srce? Ali ni ta določba prikrita ost v prikrito bistvo njeno? Saj je beseda: »bey nochmaliger Prüfung dieses Manuskriptes« — pravzaprav povelje, da za ukaži Schmidburg pred dovolitvijo natiska še lokalno cenzuro ob tem rokopisu! Takó imej obenem poslednjo, s tem vs o odgovornost — spet guvernér tam doli! In kdo je avtor te določbe? Cenzor ali šef? Sedlnitzky li, ki ni vedel, kaj je Ljubljana, in še manj, kaj govori naš jezik v rokopisu? Ob tem pa pozitivna še prepoved za bodočnost, češ: enkrat, in nikoli ne več poslej po tej poti! Ali bodi vse to le slučaj? Ne govóri li vse to, — ta dvoumnost sloga, ta previdnost, ta preventivna upogojenost in oprezna zaklavzuliranost, zlasti pa še tisti povdarek lokalne oddaljenosti od Ljubljane »hierorts«, poleg Čopove skrajno zaupno odkrite in prav nič ne zahrbtne osebnosti, — za popolno obvešč enost Kopitarjevo od strani Čopove v tem slučaju?

Prijateljsko je tudi letos poslal Kopitar po izvršeni cenzuri Čopu svoje osebno pismo v Ljubljano; točno z dné 2. aprila 1831, z istim dnevom, ki je datum pod dunajskim odlokom Sedlnitzkega. (Brief-Journal: Istočniki II., 827). In takó je izpolnil Kopitar vse osebne obzirnosti do Čopa, kakor je tudi Kastelčevi vlogi neoporečno da osebno popolnoma zadostil ter vstregel jej končno — navzlic vsemu vendarle povsem in docela. Le da z velikimi kavtelami »za vse slučaje«, da je imel končno usodo rokopisa in ž njim »Nove pifarije« zdaj gubernij, odn. guvernér v svojih rokah! In njihov ukrep nató?

⁶ Lastnoročen je samo ta podpis; ves ostali akt je z roko pisarjevo, toda z drugo kot l. 1830.

2. Seja ljublj. gubernija z dné 14. IV. 1830 o Sedlnitzkega pismu in dekret M. Kastelcu ddo. 16. IV. 1830:

$\frac{8244}{1294}$

Censur-Sache Polizeyhofstelle
Sitzung am 14. April 1831.

Reff/ Hr/ Gub/ Sekr/ Ritt/ v Kreizberg.

Praesid/ Schreiben der h. Polizeyhofstelle vom 2/8 April, womit das vom Biblioth/ Scriptor Kasteliz zur Erwirkung der Druckbewilligg vorgelegte 2^t Hft der krain/ Zeitschrift *Zhebeliza*, zur Ertheilung des *Imprimatur* herabgegeben u/ bemerkt wird, dß die fernern Hefte dieses Journals im ordentlichen Wege bei der kompetenten hierländigen Behörde einzubringen seyen.

Dekret

/ An den / H/ Michael Kasteliz / Skriptor an der Lycealbi-/bliothek in Laibach. /

ExpSchbg

20/4

Vid: ante Bücher-Revis/Amt mit Rückbehalt des *Exemp/B.* Gegeben, und das *Exemplar B.* / rückbehalten. R. R. Bücher-/Rev. Amt Laibach den 21. April 1831. /

Baujchf
Büch/ Revid/

Die h/ Polizeyhofstelle hat mittels Präsidial Schreiben vom 2. dM die von ihnen unmittelbar bei Hochderselben angesuch-/te Druckbewilligung für den 2ten Heft der von ihnen bearbeiteten Zeitschrift: »*Kränska Zhebeliza*« zu ertheilen geruht.

./.

Accl das *Exemplar A* / des *Manuscripts* mit dem »*Imprimatur*« versehen.

Exempl b
[im Bureau]⁸

Es wird Ihnen sonach ein Exemplar des vorgelegten Manuscriptes [dieses] mit dem *Imprimatur* versehen /u./⁷ mit dem /fernern/⁷ Beudeuten zurückgestellt, /daß Sie/⁷ die [ferner]weiteren Hefte dieses Journals hierorts /zur Zensur/⁷ einzureichen haben.

Laibach am 16. April⁹ 1831.

Einh/ besch/ nach Antrag
F¹¹

Kreizberg (m/p)
Fischer (m/p)¹⁰

Dringend¹²

Zum *Expd 25 April 831* — *M Pietsch*¹³ (m/p) do 1 mf. — *C. Th[alhammer] et S[mre]ker* (m/p) am do — *Exp 29/4 Wg* (= Wagner) — *ZR* (= Zur Registratur) 8/6 //

⁷ Korekture z roko Kreizbergovo, pristavljene dodatno tekstu nad črto.

⁸ Slabo čitljivo; opomba z rdečim in z navadnim svinčnikom.

⁹ Datum »16.« je kesneje ustavljen v puščeno praznino. Drugačna je roka in tudi črnilo drugačno.

¹⁰ Od II. Zhbelize nadalje je pisal akte o cenzuri njeni pri ljublj. guberniju takratni praktikant Eduard Fischer (Edler v. Wildensee), ki je bil l. 1830 pri glavarstvu (ali po takratnem: pri »kresíji« = k. k. Kreisamt) v Ljubljani prvi (»starejši«), a nam iz cenzurnega akta o I. Zhbelizi znani Carl Ritter v. Gold za njim drugi (»mlajši«) konceptni praktikant. Ker pa je glavarstvo imelo in rabilo redno le po enega konceptnega praktikanta, so l. 1830 Golda uporabljali pri guberniju, dokler ni (še istega leta 1830) bil kot prvi, »starejši«, trajno premeščen za konceptnega praktikanta k ljublj. guberniju — Fischer. Tu je napredoval 13. X. 1836 za gub. koncipista (Laib.Ztg. 18. X. 1836, Nr. 83); m. januarja 1841, po 10 letnem službovanju pri guberniju, pa je bil imenovan spet h »kresíji« v Lj., za 3. komisarja

O Kopitarjevi cenzuri treba to leto priznati, da je bila z njegovega stališča — mojstrska poteza. Linija taktike njegove je tudi brez cenzurne pole, ki je tudi letos ni,¹⁴ iz aktov prav do malega jasna.

Izvedel je bil Kopitar svojo cenzuro ob Zhbelizi II. de facto z neko liberalno ohlapnostjo. Res takó, kakor da le — pro forma. »Sie ließen... die Uibersetzung der serbischen Lieder, Zweideutigkeiten wie die folgende passieren: Sdaj od nedelje — Do druge s heftkrat fe ferzé jim vname, — In fhêga [je], kdor pride pred, pred melje.« (Čop Kopitarju 12. V. 1853: ZMS V., 104). In poblížje še 29. IV. 1853, ko poroča v Prago, kakó je Pavšek izigral pri guberniju zoper njega in poezije njegove kot »nemoralne« neko češ da »wohlgemeinte Warnung des Wienercensors«, — Prešeren v svojem, Čelakovskemu dodanem komentarju: »Diese ‚wohlgemeinte Warnung‘ betraf folgende nur in einigen Exemplaren des 2^t Heftes Seite 36 vorkommende gerade wider den Pavšek gerichtete Stelle: Saréf bi fhkoda blo, sdaj od nedelje Do druge, kolkrat fe ferzé jim vname! In fhêga je, kdor pride pred pred melje,¹⁵ — bei der Kopitar, ohne sie jedoch zu streichen, die Bemerkung machte, daß sich die Krainerinnen über diesen Anwurf mit Recht beklagen dürften.« (Lj. Zv. 1882, 51.)¹⁶ F a k t, nekaj prijatelj-

(LaibZtg. 30. I. 1841, No. 9). Odtod je bil za leto 1847. prestavljen kot 3. komisar h »kresiji« v Celovec, kjer je m. decembra istega leta dobil mesto 2. komisarja (LaibZtg. 23. XII. 1847, No. 153). — Gold je prišel h guberniju šele z l. 1853, napredoval tu l. 1841 po odhodu Fischerjevem h »kresiji« za gub. koncipista, ter doživel, po več ko 10 letnem službovanju pri ljublj. guberniju, m. novembra 1843 svoje imenovanje za 3. komisarja h »kresiji« v Belak (LaibZtg. 25. XI. 1843, No. 94). Na Goldovo mesto je bil 24. XI. 1843 imenovan v Ljubljano znani Čopov in Prešernov osebni prijatelj in literarni somišljenik Anton Laschan (LaibZtg. 5. XII. 1843, No. 97), ki je bil že l. 1834/1835 konceptni praktikant pri guberniju v Lj., dodeljen nató pa že za leto 1836 »kresiji« v Novomesto. (Prim. Dom in Sv. 1925, 282: ljubljanski njegov sonet ddto. 13/8. 1835. »An Freund Dr. Prešern.«) Dné 25. dec. 1847 je vsled imenovanja na Fischerjevo mesto odpotoval iz Ljubljane v Celovec (a bil potem dodeljen Goldu h kresiji v Belak) — za 3. komisarja. (LaibZtg. 23. XII. 1847, No. 153; in: 1. I. 1848, Nr. 1, Anhang pg. 5). [Kot vir tudi: Schematismus f. d. Laib. Gouv.-Gebiet 1830—1848].

¹⁴ = F[ischer]. Roko ima ta »F« njegovo.

¹² Urgenca ekspeditu: z rdečim svinčnikom.

¹³ Nejasen, dvojben podpis. Jasno je le: P—sch. Morda je čitati: Plesch? Morda: Povsch? Toda gub. šematizem (1831/34) nima nič podobnega. Le: Pietsch.

¹⁴ Veda I., 161.

¹⁵ Subjekt poglavju o »moralii« v Novi pifariji: torej — Pavšek. Ipsissima!

¹⁶ In: Bílý Fr., Korrespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského II. V Praze. 1910/11. (Sbírka pramenův II./14, sv. 2./307), kjer nova izdaja pisma po ohranjenem originalu.

skega, nekaj naravnost Grimmovega izpričujejo o Kopitarjevi toletni cenzuri Zhbelize soglasno ta poročila!

Sicer, da je Kopitar pustil v Zhbelizi II. nedotaknjene slovenske prevode srbskih narodnih pesmi, bi ne bilo zanj še nič takó prečudnega; saj je lansko leto v svoji znani zamaknjenosti v srbsko narodno pesem, ki je ob njej slavil tolik osebni triumf,¹⁷ sam ob l. Zhbelizi bil (najbrže v pismu svojem 10. febr. 1850) nasvetoval Čopu »die Nachahmung der Serben, und zwar vorzugsweise und unbedingt« (Čop 16. V. 1850: ZMS V., 97); — nakar so mu zdaj v Zhbelizi II. deli na mizo 16 poslovenjenih »ženskih«, vse iz I. knjige Vukove zbirke.¹⁸ A da je Kopitar, pa vštévši tudi tisto pripombo njegovo ob robu, takó prizanesljivo, dà, hoté in vedé dobrodušno šel kakor gluh in slep mimo Prešernove »Nove pifarije«; da je zamežal ob tej takó lokalni satiri res na vse oči, ki ne zaostaja kot satira prav nič ne za slovito »Nebeško procesijo« (1835), — vsa živa lokalno priostrenih, tu kakor tam posebej še tja v ljubljansko »moralo« usmerjenih tendenc in sarkazmov ter nele »grobih« (cenzurno nedopustnih) izrazov; — to pa mu Čop že po resničnem dejstvu šteje za »nachsichtig« (ZMS V., 104). Ali bi ne bil kot cenzor nele mogel, ampak po takratnem pravzaprav moral Kopitar z mirno gesto črtati, do malega vso od konca do kraja črtati »Novo pifarijo« — kot grob »pamflet«? Seveda, — po takratnem: v dnéh pred marcem! In zlasti še, če po obrazložitvi, ali vsaj opozoritvi Čopovi! Sicer pa, naj bi mu le bila »Nova pifarija« prišla n. pr. dve leti kesneje, leta 1835., — ali bi jo bil ali ne poprijel in premlél do čuda drugače?! Da je pa to leto ní, ali ne zasluži to priznanja? Označbe in priznanja to — kot resnično liberalna, kot cenzura res le pro forma. Kopitar ima torej brez dvojbe kot cenzor ob Zhbelizi II. neko svojo, literarno vsega vpoštevanja vredno subjektivno zaslugó. In zlasti — ob »Novi pifariji«!

Vendar, odkod letos ta milost njegova? Iz obzirov, iz razmerja — do Čopa. Motivi so bili — čisto in zgolj osebni. Bil je Čop to leto zeló tehtna postavka Kopitarju v računih njegovih. Nič ne Prešeren, ki ga je Kopitar dosledno obsojal in odklanjal Čopu v pismih, češ: »schlechte Poesie«;¹⁹ tudi ne morda Kastelic, ki je bil Kopitarju nekaj silno oddaljenega;²⁰ in slednjič niti ne Zhbeliza sama, ki mu že od vsega kraja ni bila po godu;²¹ nič vse to, ampak — Čop,

¹⁷ Kopitar, Serbische Volkslieder. (Jahrbücher der Literatur: 30. Bd., 159—277; Wien 1825, April—Juni.)

¹⁸ In sicer (po zaporednosti v Zhbelizi II.) pesmi števil. 323, 203, 150, 270, 272, 228, 371, 273, 274, 285, 293, 300, 361, 376, 296, 185.

¹⁹ Čopovo pismo Kopitarju 23. IV. 1853. Odtod še letos (1831) Prešernov »sonitus de formulario«: Apel in čevljar.

²⁰ Vse žive dni ni bilo n. pr. med njima nobenega pisma. (Cfr. Kopitarjev »Brief-Journal«.)

²¹ ZMS V., 96/97.

»mein slavischer Schüler Čop« (l. c.) je bil Kopitarju subjektivni motiv osebne obzirnosti in prijateljske prizanesljivosti. Vedel je na Dunaju dobro, da bi s cenzurno obsodbo Zhbelize zadel njega, Čopa, — osebno! Prav tiste dni pa Kopitarju nikakor ni kazalo kaj takega; ampak prav tiste dni mu je kazalo, da bi si le še bolj pritegnil in navezal Čopa náse, — zakar mu je nudila Zhbeliza II. zdaj zeló ugodno priliko! In bil je prebister, da bi si prilike ne bil izkoristil. Prav tiste dni je pričakoval Kopitar od njega prispevkov za Šafaříka, ki jih je Čop 9. maja 1831 res že dovršil (ZMS I., 100) in jih Kopitar 8. julija 1831 tudi res že imel na Dunaju (ZMS I., 108). Ali bi jih bil, če bi bil Čopu Zhbelizo — pritisnil? Prav tiste dni pa je Kopitar tudi že pritezal Čopa v drugo delo: v sotrudniško prispevanje za »Cloza«, ki ga je imel takrat Kopitar, od jesenskih počitnic lanskega leta (1830), že na Dunaju v pripravah za objavo.²² Dné 7. febr. 1831 izkazuje Kopitarjev »Brief-Journal« pismo Čopu: »Zhop de Glag. frisianis«. In že 3. marca spet drugo, brez pripombe. Dné 15. marca 1831 pa nató: »Zhop ut copiet Glagol. Assem.«²³ (Ist. II., 827; in Čop: ZMS V., 98). Pa naj bi ob tem bil Čopa vdaril zdaj s Zhbelizo? Ozreti se je le, kakó gre s Kopitarjevimi pismi vsprejeto: »Laibach am 10. März 1831« — datum Kastelčeve vloge na Dunaj za Imprimatur II. Zhbelize, »praes.[entato] d.[en] 18. Marz 831«; in z lastno roko takoj naslednjega dné »W[ien] d[en] 19 März 831« datum Kopitarjeve ukrenitve: »Einstweilen rückzubehalten«! Dné 2. aprila 1831 pa že cenzurni »Kein Bedenken«, dasi z vijaki in obklepi, — ter osebno pismo Kopitarjevo Čopu v Ljubljano. Ali niso niti jasne? Očitno pač: tu roka roko umiva! Harmonija med Kopitarjem in Čopom je to leto bila jasna, osebno soglasje med njima prijateljski vedro. Vezali so ju literarni, vezali osebni interesi. In tedaj, ob vedrem tem vremenu med njima, je prišla pred Kopitarja na Dunaj po svoj romarski list — Prešernova »Nova pifarija«. Od tod — sreča njena! Vpliv pa je bil — Čopov.

Takó bi morali torej priznati Kopitarju naravnost do idealnosti prijateljsko mišljenje nasproti — Čopu! Toda, Kopitar je imel pa tudi svoje policijske obveznosti — po uradni funk-

²² Glagolita Clozianus, pg. III, cap. I. (Vindobonae 1836; defacto: »podierat Septembri mense A. 1835«: Haesychnus, pg. 69).

²³ t. j. = Alfabeto Slavo Girolimiano »dell'Antico Codice di Monsig.^{ore} Giuseppe Scinonio Afsemani Custode della Biblioteca Vaticana dell'undecimo secolo« — na prvi, odn.: = »Caratteri Slavi Gerolimiani Dell'Antico Codice Afsemani« — na drugi tabeli v rokopisu českega glagolaša Mat. Sovića. (Licej. bibl.: MS 185). Iz česar sledí, da je Kopitarjeve kratice dopolniti: Glagol.[iticas] Assem.[aniani], sc.: literas codicis; resp.: Glagol.[iticum] Assem[aniani], sc.: alphabetum codicis. (Cfr. Glagolita Clozianus, Tab. I., sub 3; cap. XXI. & XXIII. De singulis literis glagoliticis.).

ciji svoji. In ob vsej prijaznosti, in sicer nedvojbeno da resnični prijaznosti do Čopa, se Kopitar ni izpozabil preko samega sebe. Zató ima taktika njegova tudi še svojo drugo, svojo obratno, recimo — zahrbtno stran. Na eno okó sama prijateljska vdanost, na drugo policijska prituhnjenost! Privil je Kopitar, in kakor priča dunajski akt, mojstrski privil svoj širokopotezni »Kein Bedenken« s krepkim vijakom: »bey nochmaliger Prüfung dieses Manuskriptes«! Odmenil je exoffo meritorno sodbo, sodbo o vsebini, s tem ves odij, zlasti pa vso odgovornost — nedoteklivo visokemu Schmidburgu in guberniju njegovemu v Ljubljani. Ves pravi, — tisti pravi Kopitar! Vstregel je prijateljstvu popolnoma — zaradi sebe; vstregel je uradni dolžnosti popolnoma — zaradi sebe; pri tem pa pritegnil tam daleč od sebe tretjega v igro, da nosi intrigo, pa obrni se stvar takó ali takó; — sam ob vsem nedotekljiv, »integer vitae scelerisque purus«: »Injusta saepius a me petita nunquam cum obtinuiffet...«!²⁴ Ni li bilo to — res »mojstrstvo«? Zvitorepec, — mož »za življenje«!²⁵

Gubernij pa? Razrešil je vozél čudovito nedolžno: izognil se mu je — kakor da z neko provincialno naivnostjo! Uradno suhoparno je prenesel, brez vseh komplikacij prevedel v seji dné 14. odn. 16. IV. 1831 dunajsko »cenzurno pismo« v preprosti sklep in dekret Kastelcu: »Die h. Polizeyhofstelle hat — die angesuchte Druckbewilligung... zu ertheilen geruht«, ne da bi si iskal, ne da bi hotel iskati lovorik, ki je zanje nudil dunajski zabarikadirani odlok prilike pač zadosti. S kavalirsko gesto je zavzel »spoštljivo« stališče, da dunajska cenzura Kopitarjeva pač gotovoda zadošča, ter temeljito prezrl tisti »falls« pa »nochmalige Prüfung dieses Manuskriptes« z vsemi ostalimi vijaki dunajske modrosti povrhu; in sicer takó temeljito prezrl, da vsega tega niti v referat ni vzel, kakor priča akt. Vpošteval je le dunajski ukaz, da je predložiti Zhbelizo poslej po redni poti v cenzuro; vpošteval torej le, kar se opustiti ni dalo! Takó Schmidburgov gubernij — v Ljubljani leta 1831. Ali ni, kakor da bi človek

²⁴ Kopitarjevo pismo 25. V. 1835 Metelku o Čopu, — infamija, toda z lepim videzom pravice in pravičnosti! (Arch. f. slav. Phil. 30., 468).

²⁵ In kdor ni umel in »znal« takih metod, ter ni imel ali ni hotel imeti razuma zanje, je mojstru »življenjske politike«, Kopitarju, bil — »Professor«, malo moder človek, neroda, ki ni za življenje; zoper kar protestira Čop v pismu svojem 12. V. 1835 (ZMS V., 105). — Primerjaj še, kar Kopitar Čopu (»ziemlich sibyllinisch«, kakor pravi Čop!) — javno 6. VII. 1835: »Aber sie dachten mit Recht: Rex eris, si recte facies. Sapere aude. Incipe cum ‚Deo‘, qui facientes adjuvat.« (Aus einem Briefe aus Wien an Hrn. M[etelko]: Illyr. Bl. 6. VII. 1835, pg. 108). To »pismo« je sploh z vira, pretkana zadeva! Ali ne svetuje tam Kopitar resno, dasi od daleč Čopu — dvojnega obraza kot edino pravo, ali vsaj pri nas edino pravo življenjsko modrost?!

tu sam doživel, kar poroča l. 1875, že skoraj 30 let po smrti njegovi († 11. X. 1846), Wurzbach — kot s o d o b n i k²⁶ o Schmidburgu: »Männer, wie Schmidburg einer war, machten im Lande den heimlichen und offenen Fortschrittmännern jener traurigen Epoche die Existenz einigermaßen erträglich;... die Polizei konnte kaum ihr Intriguenspiel so ausdehnen, wie es in Wien damals im Schwunge war«! (Biogr. Lex. 30., 194). Takó je Kastelic v poldrugem mesecu prejel nevarni letnik Zhbelize srečno in gladko spet že iz cenzure, dné 29. aprila 1831, — ne da bi ob njem bila prišla do besede »Ljubljana«. Namen je bil dosežen, »Nova pifarija« rešena in omogočena! Kopitarjeva cenzura je pri guberniju naletela na gluhotu in neko slepoto, ki ni hotela ne videti ne slišati, — pa obveljala taka, kakršna je bila. Takó je postala kot cenzura Kopitarjeva objektivna, zgodovinski fakt, — zeló neskladna z mislijo, s srcem takratne »Ljubljane«! In posledice te neskladnosti niso izostale... A koga so zadele?

V Ljubljani, 12. avgusta 1926.

ZAPISKI.

† DR. FRAN DETELA.

Dom in svet žaluje ob grobu enega najodličnejših svojih sotrudnikov. 11. julija t. l. je umrl v Ljubljani vladni svetnik in gimnazijski ravnatelj v p. dr. Fran Detela. Bogato življenje tega izrednega in popolnega moža se ni kresalo na pozoriščih dnevne spremenljivosti, temveč je teklo v točnem in neprestanem prizadevanju treznega delavca, ki nikoli ne dvomi o vrednosti svojega poklica in z darovitostjo in pridnostjo neopaženo brusi bisere za naš narodni zaklad. Zato je bila tudi njegova zadnja pot brez vseh zunanosti, ki so anahronistično zlo današnje dobe, bila je resna žalna slovesnost, počesčenje tihega in dosluženega moža.

Fran Detela spada k tistim velikim možem Stritarjevega pokolenja, katerih delo je bilo varno postavljeno na veliko obzorje in znanje. Ti možje, s srčnimi žilami ukoreninjeni v preprostosti slovenstva, z glavo pa visoko stoječi v bogastvu duha, so ustvarili našemu narodu dela klasičnega spomina in po njih se sedanjemu rodu toži kakor po zadnjih pričah naše domače velikosti. Detela se še jasno loči med svojimi vrstniki. Oplojen po Jurčičevem domačinarstvu in zgodovinarstvu je šel preko realistične hladnosti v toplino notranje nujnosti in s poudarjeno etičnostjo postal izrazit umetnik-zdravnik v naši literaturi. Vso človeško komedijo je motril z zdravo kritiko in plemenito modrostjo. Ni bilo to zastarelo pojmovanje umetniškega poslanstva kot nazorno utilitarnega, ampak poudarek umetnikove vzvišenosti in moči, tembolj ker Detela svojega etosa ni gradil na relativnih osebnih in časovnih vrednotah, ampak je ta etos organsko izhajal iz globoko doživljenega krščanskega prepričanja in izčiščenega filozofskega gledanja. Detela je bil naš prvi za-

²⁶ Verfasser — schreibt dieß als Zeitgenosß und Bewohner der Stadt, in welcher Freiherr von Schmidburg wirkte... (Bd. 30., 193).

vestno katoliški pisatelj. Čeprav je velikokrat bolj mojster teze kot organske umetniške duhovnosti, bodo številna njegova dela živila za njim kot plemenita duševna zapuščina, vedno pa bo ostal v našem slovstvu v treh mojstrskih spomenikih: Malem življenju, Trojki in Rodoljubju na deželi. F. K.

SLOVSTVO.

Dr. France Veber: **Estetika**. Psihološki in normativni temelji estetske pameti. V Ljubljani, 1925. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna.

To delo nam podaja prvo slovensko strogo znanstveno estetiko. Namen znanstvene estetike ni, navajati na umetniško delovanje (saj nahajamo umetnost, kakor po pravici pripominja avtor v uvodu, »že davno pred znanostjo« in so narodi »dosegli večkrat že nekak višek svoje umetnosti, ko so bili malone še brez vsake znanosti in tudi brez vsake estetike«). Uvaja pa estetika v umevanje estetičnih pojavov in estetičnega doživljanja in kaže tako tudi na to, kaj je psevdoestetsko. S tem nas pa usposablja, da lažje ločimo prave umotvore od slutvoumotvorov in tako tudi prave umetnike od slutvoumetnikov. Zelo bi se seveda motil, kdor bi pričakoval v tem delu prijetnega čtiva o umetnosti in lepoti. Celó od tistih čitateljev, ki »bero le predgovore«, se V. po pravici že začetkom predgovora »poslavlja«, zakaj večina teh čitateljev ne bo prečitala niti predgovora. Jako zanimivo pa je delo za tiste, ki se ne boje predelati 359 strani strogo strokovno-znanstveno pisane knjige in poznajo že tudi druge V.-ove publikacije.

Na kakšnih temeljih sloni ta estetika? Estetika je znanost o lepoti (in grdoti). Lepota je nekaj objektivnega, je posebna vrednota na estetičnem objektu. V. odločno zavrača tako zvani psihologizem, ki mu je lepota le nekaj subjektivnega ali zgolj relativnega. Vendar pa je estetsko doživljanje v veliki meri odvisno tudi od subjekta in njegovega duševnega stanja. V. zavrača tudi drugo skrajnost, ki se bavi v estetiki samo z objektivno lepoto. »Estetsko doživljanje je nekaka genetična rezultanta dveh činiteljev, apsihološkega ali objektivnega, ki ga predstavlja pristojni estetični objekt (umotvor, pokrajina itd.) in pa psihološkega ali subjektivnega, ki je dan z ostalo duševnostjo (razpoloženjem, temperamentom, svetovnim naziranjem itd.) pristojnega subjekta; efektivno smer onega estetskega doživljanja pa določa pri tem v večini slučajev vprav slednja, psihološka komponenta« (10). Tako so kljub objektivnosti lepote umevne ob istem objektu različne estetične sodbe in različni »okusi«. Lepota (in grdota), dasi je nekaj objektivnega, ni pa nič fizičnega, nobena takšna realna lastnost kakor barva, glas itd., ampak nekaj irealnega, toda faktučnega, istinitega. Je pa vprav na estetičnem objektu.

Kaj je estetični objekt? V. je razbral iz pojavov, ki ob njih estetsko čuvstvujemo, da so estetični objekti samo liki, in sicer le irealni liki, ti pa vsi. Takšen lik je n. pr. melodija. Melodija ima za predmetno podlago glasove. A ni vsaka vrsta glasov že melodija, temveč le posebno oblikovana vrsta, ki jo mi tudi dojemamo le na ta način, da glasove nekako zberemo, uredimo in oblikujemo. Tako je takšen lik tudi slika, ne preprosta skupina barv, temveč neka iz bary urejena enota, vprav nekakšen lik.

Liki pa so nositelji lepote ne po realni eksistenci, ampak le po irealni ali idealni faktičnosti. Saj umetnik estetično uživa že ob sliki, ki je še ni realiziral, in kak roman predstavlja zgodbe, ki se takšne sploh nikdar niso in ne bodo dogodile. Estetični liki so torej faktični, a kot estetični irealni liki.

Estetični objekti pa niso samo liki, ki slone na predmetih »primarnih predstav« (kakor so barve, zvoki itd.), temveč prav tako liki, ki slone na predmetih »sekundarnih predstav«, t. j. na doživljajih, a tudi liki, ki slone na dejstvih, ali tudi na raznih kombinacijah vseh teh predmetnih podlag. Lirična pesem n. pr. ni samo pesem, osnovana na glasovih, rimah in ritmu, temveč tudi notranja pesem, osnovana na soglasju čuvstev, potem pa v najpopolnejšem zmislu vnanja pesem kot izraz notranje pesmi.

Zopet so estetični objekti lahko višji liki, ki slone že na likih nižje vrste (kakor n. pr. simfonija na melodijah). Poleg tega se lahko doživljaji raznotero prepletajo (lahko so med njimi že tudi estetska čuvstva, ki se družijo z drugimi, ki niso estetska, a tvorijo skupaj z drugimi predmetnimi podlagami irealne estetične like, ki so iznova (prisvojen) objekt estetskega doživljanja. Tudi so lahko (četudi ne zadnje) predmetne podlage še razne vrednote in najstva, tako da zahteva estetsko doživljanje neobhodno še sočasno doživljanje teh vrednot in najstev. Tako lahko slone estetični liki kot nositelji lepote na celih kompleksih primarnih osnov, tujih doživljajev in dejstev in še lastnih doživljajev, dojemajočih vrednote in najstva. A tudi elementarno in kompleksno estetsko doživljanje se še lahko na raznotere načine spaja.

So pa še med estetičnimi objekti in njih predmetnimi podlagami ter zopet med temi samimi posebne relacije, ki povzročajo razne modifikacije estetskega doživljanja. (V. našteva šest takšnih relacij, ki utemeljujejo razne »estetske kategorije«). A tudi z estetskim vzporedno neestetsko doživljanje ni brez pomena in vpliva na estetsko doživljanje samo.

Na teh temeljih sloni V.-ova psihološka, a tudi tako zvana normativna estetika.

Psihološka estetika podaja analizo psiholoških podlag estetskega doživljanja in kaže, katero doživljanje je le psevdoestetsko (namreč vse tisto, ki ne sloni na predstavljanju irealnega lika in na tistih drugih doživljajih, ki predočujejo predmetne podlage irealnega lika).

Na temelju relacij med estetičnim likom in predmetnimi podlagami ter zopet med temi samimi tolmači V. razne modifikacije estetičnosti (154 ss.): estetsko komiko, ljubkost, čarobnost, veselost, milino, vzvišenost, misterioznost in dr., a podaja tudi umevanje »najnovejše« umetnosti, umevanje umotvorov, »ki nikdar ne zastarajo«, umevanje estetskega realizma in idealizma, karikatur itd. Na temelju kompleksnih predmetnih podlag, ki so med njimi tudi doživljaji raznih vrednot, tolmači (210 ss.) estetičnost tihožitij, tragedije (kjer zavrača Aristotelovo teorijo), tragi-komedije (kjer razlikuje med tragičnim in žalostnim, med komičnim in smešnim), »nacionalnih« umotvorov (ki so tudi lahko pravi umotvori), verskih umotvorov (kjer zopet loči estetsko doživljanje od izvenestetskega, a tudi naglašča, da imajo malone vsa velika umetniška dela nekaj religiozen značaj). Psihološko tudi tolmači, kako svobodomislec lahko estetsko uživa

n. pr. katoliške pesnitve Dantejeve, a katoličan protirimske pesnitve Macherjeve, a tudi narobe, kako oba lahko zavračata prave umotvore, katoličan svobodomiseln, svobodomislec katoliške (107. s.). Prav tako na temelju teh psiholoških analiz V. loči (129, 166) psevdoestetsko in estetsko »napetost« (n. pr. kakega romana), tolmači tudi raznoteri značaj »tendence« (227 s.) in dejstvo, da umetnost lahko vpliva na človeka ne samo z estetskimi, temveč tudi z raznimi drugačnimi vplivi izvenestetskega značaja, ki so lahko »nad vse koristni« ali pa tudi »naravnost usodni« (321).

Ker je lepota nekaj objektivnega in ker se estetsko doživljanje specifično razlikuje od izvenestetskega, je jasno, da je možna tudi normativna estetika, ki podaja estetske norme in aksiome. Ti aksiomi tvorijo nekakšno »logiko estetske pameti« (297 s.).

Med temi aksiomi (ki jih V. našteva več vrst), omenimo za zgled le aksiome o lepoti (299 s.): »Lepi so vsi taki in samo vsi taki faktični irealni liki, ki jim gre in kolikor jim gre značaj »likovnega soglasja« med njihovimi neobhodnimi predmetnimi podlagami« (grdi pa zopet vsi taki in samo vsi taki irealni liki, ki jim gre in kolikor jim gre značaj »likovnega nesoglasja« itd.). »Količina lepote irealnih likov je tem večja, čim večja je stopnja njihovega slonenja na njihovih neobhodnih predmetnih podlagah, čim večja je stopnja njihovega soglasja in čim večja je kvantitativna in kvalitativna raznovrstnost njihovih neobhodnih predmetnih podlag.« (Iz tega je razvidno, da je V. kljub drugačnemu izražanju zelo blizu pojmovanju starih mislecev, ki so jim bile prvine lepote tudi enota, red in soglasje v raznovrstnosti.)

Na teh temeljih tudi ni več težko doumeti »psihološko karakterizacijo« umetniškega dela (506 s.). Za vsako umetniško delo je treba trojega: prvič estetskega čuvstvovanja umetnika samega, zato pa originalnega predstavljanja irealnih likov (to predstavljanje je pri neumetniku le sekundarno in receptivno ob »že danih umotvorih«); drugič stremljenja po realizaciji in sposobnost za takšno realizacijo; tretjič realizacije same. Prvo počelo vse umetnosti je torej estetsko čuvstvovanje. Realizacija zopet se tiče le predmetnih fizičnih podlag; po teh tudi se umetnosti ločijo med seboj (takšne podlage so lahko ali barve, ali glasovi, ali prostorne točke, ali razni statični momenti, po čemer se loči tudi likovni značaj umotvorov. Pomen umetnosti je prvotno vprav v tem, da služi ideji lepote, drugotno pa, da lahko vzbuja »po leg čiste estetske reakcije še vsakojake drugačne in izvenestetske nagone od najprimitivnejšega hedonskega do najvzvišenejšega hagiološkega«; prav v tej okoliščini je tista »silna moč umetnosti, ki ji je podvržen vsak povprečni človek, naj spada sicer med tako zvane estetske izobražence ali pa ne«. Zlasti iz vzporednega erotičnega čuvstvovanja izvirajo lahko »nemoralni« in »vzgojno kvarni« vplivi (186), zlasti pri delih, ki sploh niso umotvori, ampak vprav merijo na take instinkte, n. pr. s predstavljanjem »ljubavnih« odnošajev med obema spoloma (226). Dasi umetnost kot takšna ni kriva, vendar ima družba pravico »braniti se pred takimi vplivi«, ker umetnost »vsekako ni edini človeški kulturni činitelj« in »mora tudi umetnost kloniti povsod tam, kjer zapovedujejo to morda še širši in višji, predvsem moralni interesi človeštva« (322).

Vsaka prava umetnost po svoji naravi — dasi izvenestetsko — človeka duševno blaži in plemeniti; v tem je poleg estetskega »eminenten biološki pomen umetnosti« (323).
A. U.

Sibe Miličić: **Borovi i masline**. Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1926. (Str. 115.)

Ditirambični pesnik kozmičnih radosti in začudenj, Miličić, ki je pred par leti vzbudil pozornost s »Knjigo radosti« in s »Knjigo večnosti«, s pesmimi-hvalnicami, široko razmahnjanimi in objemajočimi nebo in zemljo, se je zdaj uvrstil med noveliste in še celo med realiste. V svoji najnovejši zbirki treh novel se je pokazal odličnega slikarja življenja med ljudstvom, kot ga je opazoval na dalmatinskih otokih. V srbohrvatski književnosti se je pojavilo že več pisateljev, ki so snovno zajeli iz dejanja in nehanja hvarskih otočanov, v zadnjem času tudi nam znani Niko Bartulović (»Ivanjski krijesovi«). Saj pa mora to življenje zanimati vsakega pesnika, ki išče elementarnosti, kajti prebivavci teh otokov so si v večnem, trdem boju s skalno naravo oblikovali prav tako kamenito svojstvenost, ki je čisto nasprotna vsaki mehkobnosti in čuvstvenosti. Miličić je tak moški tip najbolje izklesal v bogatem posestniku »Amerikancu« Ivanu v noveli »Agnec božji«. Ivanu, ki predstavlja vaškega sebičneža, čigar edini zmisel življenja je širjenje bogastva, ki bi ga nekoč zapustil svojemu sinu, stoji nasproti njegova žena Mara, popolnoma pasivno bitje, pravi »agnec božji«, vdana svojemu tiranskemu možu, žrtvujoča se poslanstvu materinstva. Ko je dala življenje svojemu sinu, mora umreti, kakor, da se je s to žrtvijo izpolnila naloga njenega življenja. Novelo odlikuje jedrnata dikičija, osredotočenost dejanja in mirnost pripovedovanja. V drugi povesti »Zidanje hrama«, ki pa zaostaja za prvo, je pisatelj skušal razgrniti sliko razmerja vaščanov do cerkve, vaščanov, ki jim je njihov svečenik v resnici predstavnik božji, katerega gledajo kot vzvišenega človeka. Fabula prikazuje dvoboj dveh svetov: duha in telesa, božjega in demonskega. In ko demon v podobi dekleta Margarite premaga duha, sledi dramatično napeta scena oproščenja, ki si ga svečenik prosi od zbranih seljakov. Zadnja povest v zbirki pripoveduje o »Blodnem sinu«, ki se je združil z izgubljenko, kar mu je v sramoto pred celo vasjo.

V splošnem je Miličićeva knjiga izraz resnega pripovednika naturalističnega kova, ki mu sicer primanjkuje pesniškega zanosa, a ga zato odlikuje poštenost in vernost umetniškega poslanstva.

Miran Jarc.

BELEŽKE.

Novi prevodi naših del v italijanščini. — Leta 1924. si je ustanovil ozek krog mladih italijanskih razumnikov v abruškem mestecu Lanciano svoje glasilo »I nostri quaderni« (Naši zvezki), ki naj seznanja Italijo »z mišljenjem in slovstvom drugih narodov Evrope in sveta in prispeva na ta način k medsebojnemu poznanju in k medsebojni ljubezni raznih narodov«. To plemnito delo vrše »I nostri quaderni« že tretje leto s prinašanjem prevodov in informativnih člankov raznih pesnikov in pisateljev, predvsem slovenskih. Tako je julijska številka II. letnika (1925)

priobčila člančič o Francetu Bevku izpod peresa dr. Wolfganga Giustija, mladega Florentinca, ki sem ga za svojih florentinskih študij uvajal v slovenski svet misli in lepote in ki sedaj nadaljuje slavistične nauke v Pragi z izrednim uspehom. »France Bevk,« piše Giusti (str. 202—203), »je originalen in zanimiv novelist. Negledé na svojo mladost, zavzema v moderni slovenski literaturi eno prvih mest.« Najbolj značilna za Giustija je »Anuška pred poroto«, kjer se »razvija nova morala, še ne popolnoma jasna, a katera napolnjuje z grozo vse one, ki verujejo v dobrino starih načel: krivda se nam pokaže kot pravica, kot resnica, zavita v otroško in naivno preprostost, krivda se nam zdi mnogo manj, 'krivda' od uradno pripoznane, 'kreposti'«. »V »Sovki«, nadaljuje Giusti, »so psihološko analizirane najbolj tajinstvene plati moderne duše; »Most samomorilcev« je v svoji kratkoči mala umetnina prve vrste. Velika vojna je globoko vplivala na Bevka in nje odmev čutimo v mnogih njegovih novelah. Vojne Bevk ne opazuje z uradnim retorično-patrijotičnim pojmovanjem, ki je tako mrzlo, kadar ni smešno, in tako daleč od umetnosti kot od resnice; niti je ne smatra kot logičen pojav sedanjega kapitalistično-meščanskega režima. »Vse to,« pravi Giusti, »ne postane nikdar umetnost. Bevk vidi v vojni tragedijo, ali bolje, tragedije posameznikov, in zato ni razširjevavec kake politične ideje, ampak umetnik... Dobro in slabo, čednost in krivda se nam prikažejo v novi luči; novo resnico slutimo, čeprav ta še ni jasno opredeljena. Močan je vpliv ruske umetnosti, toda Bevkovo delo ima popolnoma osebni pečat.« To je slika, ki si jo je Giusti ustvaril iz »Faraona« o Bevku.

V letošnji januarski številki iste revije priobčuje Giusti sledeče prevode: »Most samomorilcev« in »Rablje« Franceta Bevka ter »Ranjence« in »Zaklenjeno kamrico« Ivana Cankarja, o katerem pa netočno poroča, da je »prepričan realist, a se s svojim realizmom popolnoma loči od mrzlega zolajevskega tipa in se približuje Dostojevskemu«. Človek je prevodov vesel: z vestnostjo in ljubeznijo se pogloblja Giusti v duhá jezika, v njega tajne in posebnosti, kar ga usposablja za izbornega prevajavca. Tudi v italijanščini ohrani izvorni spis svoj posebni čar, svojo posebno slikovitost in iz prevoda ti zadiši opojnost slovenske besede. Tu pa tam kaka nebistvena netočnost, ki pa ob gladkem in lepem prevodu ne moti.

Veliko pot ima dr. Wolfgang, ali kakor se sam najraje imenuje, »Vuk« Giusti pred seboj: ko se vrne iz Prage, znanja in izkustva bogat, pričakuje od njega njegova domovina sistematičnega dela pri spoznavanju, umevanju in vpoštevanju kulturnih slovenskih vrednot. Njegovo dosedanje delo jamči uresničenje najlepših nad. Alozij Res.

Italijani o Župančiču. — Poleg kratkih obrisov Cankarja in Bevka in nekaterih prevodov njunih črtic, ki sem jih omenil v prejšnji notici, je dr. Wolfgango Giusti priobčil v isti reviji (»I nostri quaderni«, Lanciano, 1924, I, str. 317—324) tudi informativno studijo o Župančiču. Uvodoma omenja nekatere vzroke našega stoletnega kulturnega molka: turške vpade, bolezní in suženjstvo naših kmečkih mas. »Slovinci so tedaj imeli eno samo literarno iz-

ražanje: narodne pesmi. In morda si ponosnega uveljavljenja slovenskega slovstva ni mogoče pojasniti, ne da bi vpoštevali ta tako bogati substrat ljudske umetnosti, ki mu je priroda okvir in ga blesteči biseri krasijo: solze trpljenja.«

Ko omeni naš preporod z romantiko, »ki ni odpor proti prosvitljenstvu, marveč prebujenje slovanske narodne zavesti, nenadna zavest, da so (Slovenci) zreli, da podarijo nekaj samolastnega človeštvu«, našteva Prešerna, Jenka, Gregorčiča, Stritarja in Aškerca: »v teku malo desetletij živahno iskanje novih poti, novih stremljenj, novih oblik in novih resnic, samo-svoje in odkrito. In XX. vek nam daje dolgo vrsto velikih imen: Cankarja, Župančiča, Sardenka, Preglja, Bevka itd.«

»Po vzvišenosti misli, lepoti oblike in jezika, je Oton Župančič morda največji, najuniverzalnejši poet slovenskega modernega slovstva. Kako ga označiti? Modernist? Dekadent? Ekspresionist? Ob resnično velikem in genialnem možu so to besede brez vsakega zmisla, ker ne predstavljajo drugega ko najmanjšo splošno označbo srednjih talentov, katerih ni mogoče analizirati po individualnih značilnostih, ampak jih moreš soditi le po zunanjih, skupnih lastnostih.. Hoteli so primerjati Župančiča z Dehmelom, Verlaineom, z drugimi velikimi sodobniki, Nemci in Francozi. Toda Župančič ima z drugimi velikimi dušami poetov skupno morda le univerzalnost, ki jih dviga visoko nad lasten narod.« Dotakne se Ivana Cankarja in pravi o njem: »Cankar ima dvojno naturo: z ene plati pripovedovavec in poveljevalec realnega sveta, opisovavec trpljenja ubogih, živahen slikar sveta potepuhov, capinov in sveta mučeniških otrok, ki bi ga imenoval krščanskega; z druge plati poviševavec vzvišenih idealov, lepote, fin psiholog, ki mu ne zbeži nobena tajna človeške duše, umetnik, ki družni v sebi Verlainovo finost s satirično močjo Gogolja. Toda Cankar je v bistvu vedno pisatelj bolesti, trpljenja, boleznih.« In očitno ne poznavajoč razvojne poti ne Cankarja ne Župančiča, pravi: »Ni slučaj, da odgovarja Župančič Cankarjevemu »Vseh mrtvih dan« (Iz Podob iz sanj!) s svojim »Vseh živih dan«. Župančiča trpljenje in bolest sicer mučita in dušita, a ustvarjata v njem nova čuvstva, nove sreče, nove ideale.«

»Cankar čuti v eni zadnjih novel, pisanih tik pred smrtjo (Giusti misli tu na »Konec« v Podobah iz sanj) nenadno pomlajenje in vstajenje, ker mu iz notranjosti kriknejo solnčne besede: življenje, Mladost, Ljubezen, in ob teh besedah čuti, da ima življenje še zmisel zanj. V tem pripoznanju svetosti življenja se Cankar in Župančič — ta dva največja sodobna Slovenca — združita duhovno.« In kakor pozna Giusti Cankarja le po »Podobah«, tako si ustvari o Župančiču svoje mnenje le na podlagi »Mladih poti«. Navaja v delnem, zvestem prevodu »Pesem mladine« in dodaja: »V teh verzih je izražena pesnikova večna mladost, sprejem borbe in življenja, ki je neprestano iskanje, od panteizma k monoteizmu, k intuiciji krščanstva.« In še prevede v dobri prozi in analizira ljubezenske pesmi Župančičeve »Kdo v ljubezni«, »Ni te v vrtu več«, »Hi!«, »Gazelico« in »Moje barke«.

Kdo so bili Župančičevi prvi učitelji v poeziji? se vprašuje Giusti in odgovarja: »Naj bravec ne meni

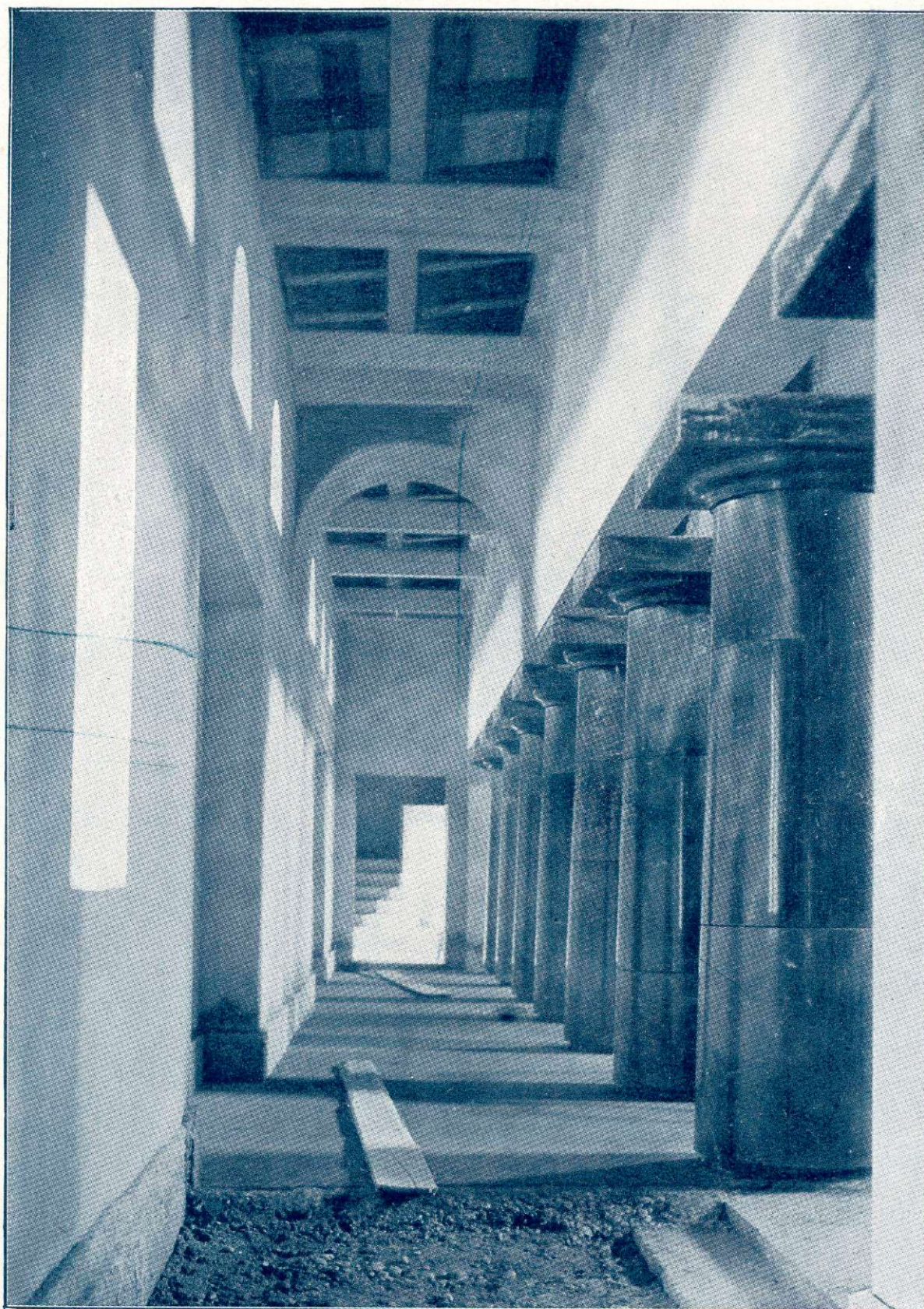
najti imenik velikih francoskih, nemških ali ruskih avtorjev. Župančič sam nam odgovarja na to vprašanje. Njegovi prvi mojstri so bile slovenske narodne pesmi, nato srbske, slovaške, ukrajinske. V slovenskih narodnih pesmih je čutil ž. ono veličino, ono univerzalnost, ki jih ovekovekujejo: večne so, ker je v njih izraženo, kar je večnega v človeški duši, v bolesti, v ljubezni, v prirodi, v smrti.« Zato zaslužijo slovenske narodne pesmi, pravi Giusti, da jih postavimo v isto vrsto z grško liriko, tem najvišjim liričnim izrazom sploh. Med pesniki, ki so navdihovali Župančiča, omenja Giusti Tarasa Ševčenka, »ki je iz naroda vstal in bil ljudski duši vedno blizu«. »Spoznal se je in globoko občutil tudi druge pesnike, predvsem Verlainea, Verhaerena, Dehmela; gotovo so tile pesniki zbudili v Župančiču nove vizije, nove ideale, nove slike umetnosti in lepote, toda prazen in pedantski napor bi se mi zdel, iskati njih vpliv na Župančičevo delo, tako je to delo originalno, osebno, neposredno, občuteno in izraženo v lastnih oblikah, ki si jih ž. ni izposodil od nikogar.«

Tako končuje Giusti te svoje »nagle vtise, ki so tudi fragmentarični, ker se nanašajo na eno samo Župančičevo delo (zbirko »Mlada pota«) in ki nočejo razlagati ali sintetizirati grandiozne in komplicirane figure Otona Župančiča,« tega »najbolj univerzalnega, a tudi najbolj slovenskega med slovenskimi pesniki«.

Alojzij Res.

Izjava. — V zadnji številki DSA je bil objavljen govor dr. Iz. Cankarja »Ob 50 letnici rojstva Ivana Cankarja«, ki je v njem tudi odstavek: »Reči moram še več: Ivan Cankar je bil v zadnjih svojih letih katoličan. Ni bil dosledno cerkveno-dogmatičen vernik, tudi ne pristaš ene same, s prilastkom nezmotljivosti opremljene konfesije, marveč je bil katoličan, ker je to forma, v kateri se religiozno izživlja naša zemlja in je torej njej potrebna in prava. Sklepna formula njegovih verskih nazorov, ustvarjena malo pred smrtjo, je kratka in absolutno jasna: »Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, če bi bil Prus, bi bil protestant; ker sem Slovenec, sem katoličan.« S tem ni izpričal le, kako modro je pojmoval življenje, marveč je tudi dokazal, kako organsko se je bil spojil z dušo svojega naroda« (str. 181/2). Dasi se obrača ta odstavek predvsem proti tistim, ki zametajo vsako religijo kot kvarno narodu in narodni kulturi, vsebuje vendar tudi zmisel, kakor da je religija nekaj zgolj relativnega in zato »prava«, kolikor je »forma«, ki se kak narod v njej dejansko »izživlja«. Takšno pojmovanje religije je pa v določnem nasprotju s katoliškimi načeli o veri in Cerkvi, ki je pravim katoličanom res »una sancta catholica«. Ker je avtor med tem izstopil iz katoliške cerkve, je jasno, da ta pasus ni bil slučajen »passus extra viam«, zato ga založništvo lista mora obsojati in ga obsoja. KTD.

Na objavo spornega spisa dr. Iz. Cankarja čuti uredništvo dolžnost izjaviti, da je avtor spis prepustil Domu in svetu šele po ponovni prošnji obeh urednikov; v zavesti, da je bil ta pasus usmerjen proti brezverstvu, kakor so ga razumeli tudi poslušavci, urednika zmote nista uvaževala. Uredništvo.

BOGOJINA, JOŽEF PLEČNIK, NOVA ŽUPNA CERKEV,
STRANSKI HODNIK.

PREJELI SMO V OCENO:

Beuroner Schule: Die vierzehn Stationen des heil. Kreuzwegs. Herder & Co., Freiburg, 1926. 5. izdaja. Vsebuje 14 svetlotiskov v velikosti 23×32 cm. Mapo uvaja uvod k izdaji z naslovom »O sv. križevem potu«, ki vsebuje kratek pregled pobožnosti in umetnosti križevga pota, s čimer zgodovinsko uvrsti beuronsko umetnost v razvojno črto. Beuronski križev pot, ki je bil naslikan v Marijini cerkvi v Stuttgartu, je uglašen na osnovno misel, da je liturgija podoba trpljenja Gospodovega in njegova neprestana simbolična ponovitev.

Sloga. Politički nezavisno glasilo jugoslovenskih iseljenika u Južnoj Americi. Buenos Aires I. I. 1926.

Dr. Josip Matasović: Zagrebački kućni namještaj polovinom 18. stolj. Posebni otisak iz »Narodne starine«, Zagreb, I. 1925.

Dr. J. Debevec: Sveti Alojzij Gonzaga, zaščitnik krščanske mladine. Za dvestoletnico kanonizacije. Ljubljana, Glasnik, 1926.

Dr. Al. Remec: Zakleti grad. Romantična igra v petih dejanjih. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1926.

Marie Eugénie delle Grazie: Die weissen Schmetterlinge von Clairvaux. Nouvelle. Herder, Freiburg i. Br., 1925. — Izredno fino pisana knjiga zasluži tudi slovenskih bralcev, zlasti ker jim v tem genru ne vem ne boljšega ne jezikovno mikavnejšega berila. Knjigo je priporočiti zlasti srednješolski ženski mladeži. P.

Klemens Brentano: Rheinmärchen. Neugefasst von Laurenz Kiesgen. Herder, Freiburg i. Br., 1925. — Ne vem, v koliko je Kiesgen izvirno besedilo te sočne nemško-romantične cvetke preosnoval. Vonj je živ, le nam nekam tuj, ker je preveč krajeven. P.

Poslanica prijateljem humanistične gimnazije. Ljubljana, 1926.

Dr. A. Gosar: Naša poljedelska statistika. Ponatis iz Časa XX., Zv. 5. Ljubljana, 1926.

Minka Govekarjeva: Slovenska žena. Ljubljana, Splošno žensko društvo, 1926.

Narodna enciklopedija SHS. Zv. 11.: Kajkavski dijalekt—kmetstvo. — Zv. 12.: Kmetstvo—Kostić. Izd. Zagreb, Bibliografski zavod d. d. 1926.

M. Č.: Obračun sa M. Krležom. Prilog br. 12. knj. XIII. »Nove Evrope«, Zagreb, 1926.

Dr. Ludw. Eisenhofer: Grundriss der katholischen Liturgik v. Herders Theologische Grundrisse. Freiburg im Breisgau. Herder, 1926. — Knjiga je samostojna predelava priročnika li-

turgike prof. Thalhoferja, kateremu sledi tudi v razdelitvi tvarine. V uvodu podaja nujne zgodovinske podatke o razvoju liturgike ter liturgične vede. Tvarina je razdeljena v splošno in specielno liturgiko. V prvi obdeluje oblike liturgične besede, predstavne oblike ter liturgični prostor in njegovo opremo; v drugi se peča s sv. mašo, zakramenti, zakramentalijami in brevirjem.

Ivan Hribar: Franu Šukljetu v spominsko knjigo. Samozaložba. Ljubljana, 1926.

M. Meschler, S. J.: Das Exerzitienbuch des hl. Ignatius von Loyola. 2. Teil. Ausführung der Betrachtungen, 1. Hälfte. Freiburg i. Br. Herder, 1926. — Pisatelj teh premišljevanj je medtem umrl in je delo za tisk pripravil Walter Stierp, S. J. Delo se strogo drži Ignacijeve zasnove.

Josef Weingartner: Sizilien. Wanderbilder. Freiburg i. Br. Herder, 1926. V devetih živahno pisanih oddelkih nam pisatelj slika umetniško Sicilijo; glavna poglavja so: Palermo, Selinut, Girgenti, Querlandein, Syrakus, Catania, Taormina. Prijateljem potovanja in umetnosti toplo priporočamo.

Jednatelská zpráva Národního muzea za rok 1924. Praha, 1925.

Časopis Národního musea I. 99. Praha, 1925.

H. Rider Haggard: Jutranja zvezda. Iz angleščine prevel P. M. Černigoj. Ljudska knjižnica, 21. zv. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1925.

Fr. Erjavec in P. Flerè: Starejše pesnice in pisateljice. Izbrani spisi za mladino. Slovenski pesniki in pisatelji XIV. zv. Z risbami okrasili Ivanka Kobilčeva in Roza Klein-Sternen. Ljubljana, 1926. Učiteljska tiskarna.

R. W. Seton-Watson: Sarajevo. Studija o uzrocima svetskoga rata. Izdanje »Nove Evrope«, Zagreb, 1926. Pojasnjuje vprašanje krivde na svetovni vojni.

Izdanja Katoliške knjigarne v Gorici I. 1926.

1. **Ivan Pregelj: Oče, budi volja tvoja!** Povest iz Istre. Ponatis lanske mohorjanske Pregljeve povesti, opremljen s slabimi ilustracijami S. Šantla.

2. **Dragotin Vodopivec: Radi oreha.** Trodejanka.

3. **Boštjan Franko: Zadnji dnevi velikega mučenika.** Povest iz misijonskega delovanja v Severni Ameriki. Risal Milko Bambič.

4. **Ivan Mercina: Slovenski pritrkovavec.** Navodilo za pritrkovanja cerkvenih zvonov po številkah.